

החקלאות

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת תשכ"א¹ התרחבה הפעילות הכלכלית בחקלאות במידה ניכרת. התפוקה החקלאית הכוללת גדלה, במונחים ריאליים, ב-9 אחוזים (ראה לוח י"1) לעומת גידול של 3 אחוזים בלבד בשנת תש"ך; ואילו תשומת החומרים והשירותים גדלה ב-5 אחוזים לעומת גידול של 6 אחוזים בשנת תש"ך. כתוצאה מהתפתחויות אלו גדל התוצר החקלאי הנקי במונחים ריאליים, ב-13 אחוזים, בדומה להתפתחות בין השנים תשי"ד ותשי"ח — לאחר גידול שיא, כמעט, בתשי"ט, ואי-גידול בתש"ך.

גידול התפוקה הוא תוצאה של תנאי מזג האוויר הנוחים שהביאו לעלייה גדולה יחסית בתפוקת גידולי השדה והפירות, לאחר ההשפעה המעכבת שהיתה לבצורת על גידולים אלה בשלוש השנים שקדמו לה, ובפרט בתש"ך. מאידך, היתה לגורמי טבע בתשכ"א גם השפעה מצמצמת על התפוקה, שבאה לידי ביטוי בירידה הניכרת ביבול ההדרים. גורמים כלכליים — רמת מחירים מעודדת מבחינת היצרן — תרמו לגידול הניכר בתפוקת צמחי התעשייה ובתפוקת הלול, וכן להרחבת ההשקעות ברפת החלב. מאידך, פעל להאטת גידול התפוקה הצמצום בהיקף העבודות היוזמות בחקלאות, עם השיפור במצב התעסוקה.

התפתחות מחירי התפוקה והתשומה היתה נוחה לחקלאות: מחירי התפוקה עלו ב-5 אחוזים ואילו מחירי התשומה — ב-3 אחוזים בלבד. ההכנסה הלאומית שנוצרה בחקלאות גדלה ב-75 מיליון ל"י, והסתכמה ב-448 מיליון ל"י, כלומר גידול של 20 אחוזים. 13 אחוזים הם תוצאה של העלייה הריאלית בתוצר הנקי ו-7 אחוזים נובעים מהתפתחות המחירים. בשנת תש"ך גדלה ההכנסה הנוצרת בחקלאות ב-6 אחוזים — פרי שינויי המחירים בלבד.

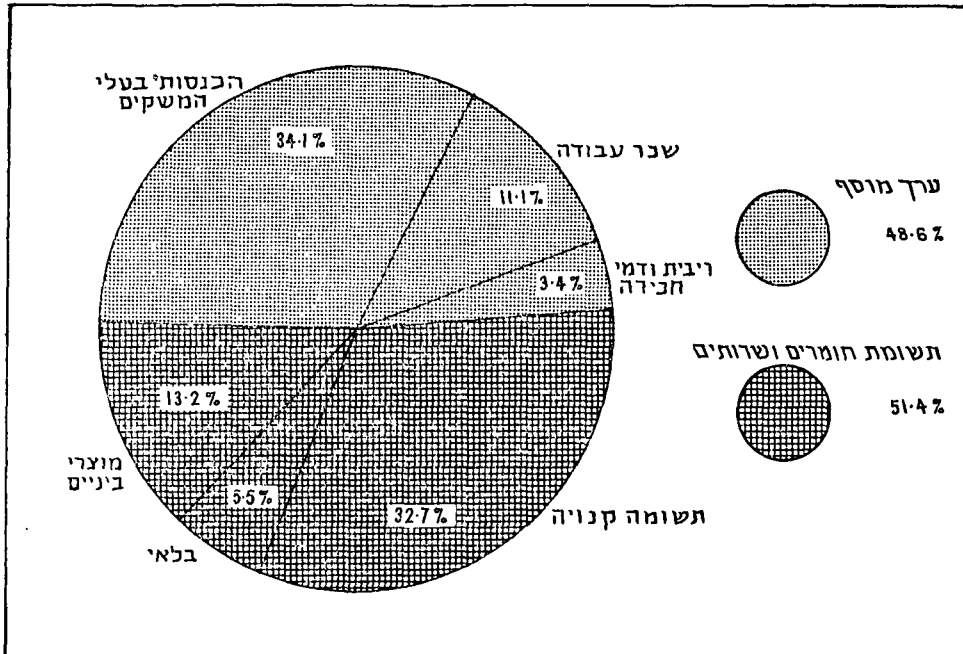
העלייה במחירי התפוקה ליצרן מקורה בעליית מחירי השוק, ואילו בהיקף הסובסידיות לתוצרת החקלאית חלה ירידה. ערך התפוקה החקלאית הכוללת, במחירים ליצרן, גדל ב-14 אחוזים והסתכם ב-920 מיליון ל"י.

ערך התשומה של חומרים ושירותים לחקלאות הסתכם ב-473 מיליון ל"י לאחר גידול של 9 אחוזים (ראה לוח י"11). בכמות התשומה הקנויה לא חל שינוי, ומקורו של הגידול, בכמות התשומה הכוללת של חומרים ושירותים, הוא בעליית הכמות של מוצרי הביניים והבלאי. חלק ניכר מהעלייה במחירי התשומות הוא תוצאה מההיטלים על ציוד ומהגדלת שיעורי מסים שונים. מאחר שהיקף פיצויי הבצורת בתשכ"א היה מצומצם בהרבה מאשר בתש"ך, גדלה ההכנסה הכוללת מחקלאות בתשכ"א ב-57 מיליון ל"י, שהן 14 אחוזים בלבד, והסתכמה ב-452 מיליון ל"י². לאחר ניכוי תשלומי השכר לשכירים בחקלאות ותשלומי הריבית ודמי החכירה, ששילמו

¹ 1 באוקטובר 1960 עד 30 בספטמבר 1961.

² בדו"ח זה מוגדרים פיצויי הבצורת כהעברות לחקלאים, שאינן בגדר סובסידיות לתפוקה, אך מהוות חלק מההכנסה הכוללת מהחקלאות. בכך חל שינוי לעומת ההגדרה שהופיעה בדו"ח בנק ישראל, 1960, עמ' 96, הערה 3.

הרכב התפוקה החקלאית הכוללת, במחירים שוטפים, תשכ"א

החקלאים, מסתכמת הכנסתם הנקייה של העצמאיים (בעלי המשקים החקלאיים) מחקלאות בתשכ"א ב-319 מיליון ל"י — גידול של 52 מיליון ל"י, שהן 20 אחוזים, לעומת גידול של 8 אחוזים בלבד בתש"ך ואי גידול כלשהו בתשי"ט. תשומת ימי העבודה של העצמאיים (בעלי המשקים ובני משפחותיהם) גדלה ב-2 אחוזים בקירוב; ובהכנסתם ליום עבודה מחקלאות חלה איפוא, עלייה של 17 אחוזים — שיעור העולה במידה ניכרת על שיעור עליית השכר ביתר העיסוקים במשק. במספר יחידות המשק בחקלאות לא חל, כנראה, שינוי (ואולי חלה אף ירידה) והעלייה של 20 אחוזים בהכנסה הנקייה של כלל בעלי המשקים היא גם העלייה בהכנסה הממוצעת מחקלאות, ליחידת-משק, ופירושה — עלייה ריאלית של 13 אחוזים (לאחר ניכוי העלייה במחירי הצריכה) לעומת תש"ך.

מגמת הירידה בהשקעות במשקים החקלאיים, אשר ניכרה בשנת תש"ך, נמשכה גם בשנת תשכ"א. ההשקעות הסתכמו ב-96 מיליון ל"י, כבשנת תש"ך. בהתחשב בעלייה במחירי ההשקעות יש בכך ירידה ריאלית של 5 אחוזים. ירידה זו נובעת מאי-הרחבת כושר הייצור של הלול במשך השנה, לאחר שבמשך שנים אחדות הורחב ענף זה בקצב מהיר למדי. מאידך, חלה עלייה בהשקעות במפעלי הפיתוח הציבוריים, בעיקר במפעל הירדן, והן הסתכמו ב-92 מיליון ל"י לעומת 82 מיליון ל"י בתש"ך, כלומר גידול ריאלי של 4 אחוזים. ההשקעות הגולמיות בחקלאות עלו ב-7 אחוזים במחירים שוטפים, כשיעור העלייה הממוצעת במחיריהן, ובהיקפן הריאלי לא חל, איפוא, כל שינוי.

¹ יש לזכור, שההכנסה הנקייה מחקלאות כוללת גם תמורה להון העצמי ולא לעבודה בלבד. אך בהתחשב בכך שתוספת ההון העצמי בחקלאות היתה, כנראה, קטנה ביותר, נזקפת העלייה הנזכרת בהכנסה בעיקר לעבודה.

החשבון השוטף של החקלאות, תש"ך ותשכ"א

אתחול העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א			הערך במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)		
המחיר	הכמות	הערך	תשכ"א	תש"ך *	
4.9	8.5	13.9	921.0	808.5	התפוקה החקלאית הכוללת **, במחירים ליצרן
2.6	20.1	23.2	121.4	98.5	פחות : חומרי הגלם מתוך החקלאות ("מוצרי ביניים")
5.3	6.9	12.6	799.6	710.0	התפוקה החקלאית, במחירים ליצרן
—	—	-5.9	48.1	51.1	פחות : הסובסידיות לתפוקה
—	—	14.1	751.5	658.9	התפוקה החקלאית, במחירי השוק
3.4	-0.3	3.0	300.7	291.8	פחות : התשומה הקנויה (בניכוי שינוי המלאי)
—	—	22.8	450.8	367.1	התוצר החקלאי הגולמי, במחירי השוק
5.4	6.1	11.8	51.0	45.6	פחות : הבלאי
—	—	24.4	399.8	321.5	התוצר החקלאי הגולמי, במחירי השוק
—	—	-5.9	48.1	51.1	הסובסידיות לתפוקה
6.6	12.7	20.2	447.9	372.6	ההכנסה הלאומית שנוצרה בחקלאות *** (התוצר החקלאי הנקי), במחירים ליצרן
—	—	-80.6	4.5	23.2	פיצויי הבצורת
—	—	14.3	452.4	395.8	ההכנסה הכוללת מחקלאות
—	—	3.8	102.6	98.8	פחות : שכר עבודה לשכירים
—	—	2.3	31.3	30.6	ריבית ודמי חכירה
—	—	19.6	318.5	266.4	הכנסות בעלי המשקים מחקלאות

* נתונים מתוקנים.

** מושג זה זהה עם "התפוקה החקלאית הגולמית" בדו"חות הקודמים של בנק ישראל. בניגוד לשנה שעברה לא נכללו בו פיצויי הבצורת, שהוחלט לראות בהם תשלומי העברה ולא סובסידיה לתפוקה.
*** המספרים בסעיף זה נמוכים מאלה המובאים בלוח א"י 11 משלוש סיבות : אי הכללת פיצויי הבצורת ; אי הכללת המוסדות שלא למטרת רווח ; ואי-הפיפה של נבולות הזמן.
ה מקור : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החקלאות ואגרונומי בנק ישראל (פירוט המקורות לנתונים, בלוח זה ובדוחות הבאים, יובא כנספח לדו"ח זה).

האשראי הבנקאי לחקלאות גדל במשך השנה ב-12 אחוזים, בממוצע, והיתרה בסוף שנת 1961 הסתכמה ב-170 מיליון ל"י. מתוך התוספת הממוצעת של 16 מיליון ל"י ניתנו 10 מיליון במסגרת האשראי המכוון ו-6 מיליון ל"י ללא הכוונה.

מצבה הכספי של החקלאות השתפר בתשכ"א לעומת תש"ך עקב ההשפעה המשולבת של העלייה הניכרת בהכנסות, הרחבת האשראי הבנקאי והזרמת הון ממלכתי — נוסף למימון ההשקעות — בתנאים נוחים, לשם המרת חובות. השיפור במצב הכספי הורגש במשך רוב תקופות השנה. לשינויים בהוראות הנזילות של הבנקים לא היתה במשך השנה השפעה מצמצמת גלויה על האשראי לחקלאות, אולם מצב זה נשתנה בתחילת שנת תשכ"ב (בסוף שנת 1961), כאשר פעולתם של מספר גורמים, וביניהם הציפיות לפיחות, הביאה לירידה בנזילות הבנקים והמשק בכלל וגרמה הרעה זמנית במצב הכספי של החקלאות.

(א) מגמות הייצור

הגידול הממוצע בשיווק המקומי לצריכה ולתעשייה, עלה על הגידול בביקוש המקומי, ובממוצע עלו המחירים ליצרן פחות מאשר רמת המחירים הכללית. ואף-על-פי-כן חלה עלייה גדולה יחסית בהכנסות החקלאים. אולם אין בכך כדי ללמד על גידול מאוזן ומתואם של הייצור החקלאי כולו או של רוב מוצריו. ההתפתחות שחלה היא פרי מגמות מנוגדות בענפי-המשנה השונים.

במספר מוצרים חשובים חלה ירידה בתפוקה, או גידול איטי, שגרמו לעלייה גדולה יחסית במחירי השוק, בעוד שבמוצרים אחרים עברה ההרחבה את גבול הכדאי מבחינה כלכלית. בתפוקת הדרים חלה ירידה, שהיתה כרוכה בהפסד הכנסות ליצרנים ולמשק המדינה (במטבע חוץ) כאחד. תפוקת הירקות צומצמה — וצמצום ההיצע הביא, אמנם, להגדלת ההכנסה הגולמית של היצרנים ב-5 מיליון ל"י, שהן 10 אחוזים, וכן לצמצום הסובסידיות והעודפים המושמדים, אך, מאידך, גרם עלייה רבה, של 18 אחוזים, במחירים לצרכן. היצע הבשר המקומי פחת ותפוקת החלב גדלה בקצב איטי ביותר. מאחר שמתוך התחשבות בעמדת החקלאים נמנעה הממשלה מהרחבת היבוא במידה הדרושה לסיפוק הביקוש, עלו מחירי השוק לתוצרת הרפת (בשר וחלב) בשיעור של 17 אחוזים.

בייצור הביצים והעופות חלה הרחבת-ייתר, שהגדילה את ממדי היצוא הבלתי כדאי (במחיר דולר גבוה). בכמה סוגי פירות, כגון ענבים ושזיפים, גרם עודף ההיצע ירידה במחירים וברווחיות, שרמתה לא היתה, בדרך כלל, גבוהה כבר לפני כן, ומתוך כך נגרמו כנראה הפסדים לחלק מן היצרנים. התפתחות זו מעידה, שבתנאי הוצאות הייצור הנוכחיות גדול שטח המטעים והכרמים מצורכי השוק המקומי.

כושר הייצור של רפת החלב הורחב במשך השנה בשיעור ניכר. דבר זה יתבטא בהגדלת ייצור מוצרי חלב במחיר דולר נחסף העולה במידה רבה על 3 ל"י. גם הרחבת התפוקה של צמחי התעשייה — הכותנה וסלק הסוכר — נתאפשרה רק הודות להענקת סובסידיה מעל לשער החליפין של 3 ל"י לדולר של ערך מוסף, במישרין או בעקיפין, באמצעות התעשייה המקומית. רק בהגדלת תפוקת גידולי השדה בבעל, ובסימנים לאי הגדלת מספר המטילות בלול במשך השנה ניתן לראות בתנאים הקיימים התפתחויות כלכליות רצויות בייצור בשנת תשכ"א.

פרט להדרים, שירידת יבולם מקורה כנראה בתנאי טבע, נעוצות ההתפתחויות הנזכרות בפעולות ויסות יזומות ובנסיבות הכלכליות שהן פרי מדיניות הממשלה והמוסדות החקלאיים. הירידה בתפוקת הירקות מקורה בצמצום יתר של הייצור — בעיקר לרגל התנאים שנוצרו בעקבות פעולות מועצת הירקות. את הרחבת הייצור בענף הלול איפשרו המשך מתן הסובסידיות בהיקף ניכר, שמנע ירידה ברווחיות; הקמת לולים חדשים, וכן ניצול מלא יותר של לולים שנבנו לפני

¹ כתוצאה מגידול האוכלוסיה ומעליית ההכנסה. בצריכה הפרטית חל גידול ריאלי של 10 אחוזים, שהוא גידול של 6 אחוזים בצריכה לנפש. כשיחסי המחירים נשארים קבועים, ניתן לצפות לגידול איטי יותר בביקוש למזון, ואילו כמות התוצרת גדלה ביותר מ-10 אחוזים.

כן ביישובים חדשים במסגרת תכניות הביסוס של המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית. ההתפתחות בענף הרפת מקורה בהחלטות שנתקבלו בשנת תש"ך על הפסקת יבוא בשר, גבינות וחמאה. הגבלת יבוא הבשר ומוצרי החלב במשך מרבית שנת תשכ"א גרמה עלייה ניכרת במחירי הבשר ואיפשרה את העלאת מחירי מוצרי החלב, ובכך הביאה להגדלת רווחיות הרפת ועודדה את הגברת ההשקעות בה. מיכסות הייצור הגבוהות היו עידוד נוסף להשקעות מוגברות בענף זה, והמריצו את היצרנים להשלים בהקדם האפשרי מיכסות אלו.

(ב) התכנון החקלאי

בשנת תשכ"א נתגבשה שיטת הסדרים להגבלת הייצור בחקלאות. גישה זו רואה את פתרון בעיות עודף כושר הייצור החקלאי במחירים הקיימים (עודף העשוי לגדול עוד עם ביסוס ההתיישבות החדשה) בהסדר הייצור בדרך של מיכסות ייצור, המחלקות את השוק בין היצרנים. שיטה זו מכוונת להביא לידי ייצוב רמת ההכנסות בחקלאות על-ידי מניעת ירידה במחירי התוצרת החקלאית או אף על-ידי העלאתם. שיטה זו הונהגה כבר לפני שנים מספר לגבי הירקות, ובתש"ך אף לגבי הלול¹, אולם לא הופעלה למעשה בענפי הלול והרפת וכן לגבי נטיעת מטעים אלא בשנה הנסקרת.

הרחבת שיטת המיכסות, שהיתה מלווה בעידוד ובחיוזוק התארגנותם של היצרנים והמשווקים במסגרת מועצות הייצור והשיווק, עוררה בעיות שונות לגבי המדיניות החקלאית וביצועה בדרכים יעילות מבחינה כלכלית. נוכח התנאים בהם נתונה החקלאות אין להימנע מהתערבות פעילה של הממשלה בתכנון הייצור ובחיסות השיווק של התוצרת החקלאית. אולם חלוקת המיכסות בדרך מינהלית, ולא רק על יסוד שיקולי היעילות הכלכלית, מעלה את בעיית ייעול הייצור; השימוש בסובסידיות להעלאת מחירי התוצרת ליצרן עלול לעודד הגדלת ייצור גם כשאין מקום לעידוד הרחבת הייצור; הענקת הסובסידיות באמצעות התפוקה עשויה להביא לידי מתן תמיכה גדולה יותר למשק ככל שהכנסתו גבוהה יותר בלאו הכי (בגלל ממדי ייצור גדולים יותר). בענפי הלול והירקות מבוססת חלוקת המיכסות על עקרון "המסחר בעבר"; ממדי הייצור במשקים הוקפאו או קוצצו ביחס אחיד, ורק תנודות שוליות בהיקף הייצור נתונות להכוונה בהתאם להנחיות התכנון.

ההתפתחויות שחלו בענפי הירקות והלול עוררו בעיות שונות ביחס לממדי הייצור. בירקות נוצר מחסור, אשר בחלקו היה תוצאה של אי ביצוע הייצור המתוכנן, ובענף הלול חרג הייצור מהמסגרת שנקבעה לו, זו השנה השלישית, על אף החמרת האמצעים שנקטו למניעת התפתחות זו. נראה, שגם לגבי המטעים לא מנעה הנהגת ההגבלות זו השנה השנייה נטיעות של סוגי פירות מסוימים.

לקשיים במציאת פתרון לעודף כושר הייצור הקיים בחקלאות ולהעלאת רמת ההכנסות בחקלאות, תוך שמירה על עקרונות היעילות הכלכלית, נוספים קשיים אשר מקורם בפעולות מוסדות וארגונים ציבוריים. המשך פעולותיה של המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית להשלמת ביסוסם המשקי של הישובים החדשים — וביניהם רבים הנמצאים בתנאים חקלאיים בלתי גוּחִים — על ענפי חקלאות, ולחצה המתמיד להגדלת מיכסות הייצור להתיישבות זו, החלישו את תוצאות פעולות הוויסות של הממשלה בהגבלת הייצור ביישובים רבים ובחיסול הייצור במשקים עירוניים. במקרים מסוימים הורחבו כושר הייצור והייצור עצמו, מבלי שבוצע הצמצום המתוכנן. פעולות אלה החמירו את בעיית עודף כושר הייצור החקלאי.

כדי לפתור את בעיות עודף כושר הייצור בענפים המרכזיים בחקלאות תוך תאום עם ציבור החקלאים פותחו מועצות ענפיות לייצור ושיווק. בהקמת מוסדות אלה הוחל לפני שנים

¹ ראה תאור מלא יותר למצב זה בדו"ח בנק ישראל 1960, עמ' 97.

אחדות במתכונת גופים דומים בארצות אחרות, והן קיבלו בשנתיים האחרונות עידוד רב והגבירו את פעילותן. מועצות אלה הוקמו בראש וראשונה כדי להסדיר את ענייני השיווק לייצור השונים. אך מכיוון שליצרנים ולמשווקים יש בהן ייצוג מכריע, הן ראיות, מטבע הדברים, את תפקידן העיקרי בהעלאת הכנסות היצרנים, בין היתר על-ידי השגת תנאי הגנה טובים יותר מפני היבוא וסובסידיות גדולות יותר. גופים אלה הפכו לגורם המכריע בקביעת היקף הייצור המתוכנן ושיטות התכנון בענפיהם ונודעת להם השפעה רבה על מדיניות הממשלה לגבי הענף. בענפי הלול והרפת, מהווה השפעתן, במישורין ובעקיפין, גורם להתרחבות. ואילו בענף הירקות קיימת נטיה להגבלה של הייצור כדי להגדיל את הפדיון מהשוק ולהשתחרר מהתלות בסובסידיות.

אחת הבעיות העיקריות העומדות בפני המדיניות החקלאית — בדומה לזו העומדת בפני ארצות אחרות הנמצאות במצב דומה — היא השוואת המחירים ליצרן למחירים הבין-לאומיים (בשער החליפין הקיים) והסתייעות בתמיכות ישירות לביצוע מדיניות של העלאת הכנסות.

הכרת המגבלות של הרחבת הייצור החקלאי, שהביאה את התנועה הקיבוצית כבר לפני שנים אחדות לידי חיפוש פתרונות בדרך התיעוש (אשר נמשך בקצב מזורז בשנת תשכ"א), נתנה את אותותיה גם בפעולות המחלקה להתיישבות ותנועת המושבים, אשר בשיתוף עם הממשלה החלו ביצירת כלים אירגוניים לפיתוח מפעלי תעשייה במושבים. מגמה זו, שתוצאותיה הממשיות צנועות עדיין, מהווה מפנה לקראת פתרון יעיל מבחינה כלכלית לבעיות החקלאות בכלל ולבעיות ההתיישבות החדשה בפרט — כמובן, בתנאי שההשקעה במפעלי תעשייה תעשה על פי שיקולי הכדאיות הכלכלית. בדרך זו ניתן יהיה לשמור על שלמות הישובים ולהבטיח את העלאת רמת ההכנסה של המתיישבים ללא הגדלת עודף כושר הייצור בחקלאות.

2. התפוקה

התפוקה החקלאית הכוללת גדלה בשנת תשכ"א ב-9 אחוזים לעומת גידול של 3 אחוזים בתש"ך וגידול שנתי ממוצע של 15 אחוזים בשנים תשי"ד עד תשי"ט. מאחר שהמחירים ליצרן עלו ב-5 אחוזים, בממוצע, עלה ערך התפוקה החקלאית הכוללת במחירים ליצרן ב-14 אחוזים והסתכם ב-920 מיליון ל"י.

תפוקת מוצרי הביניים, שחלק גדול מהם הם גידולי בעל, עלתה במידה רבה — בעיקר עקב ריבוי המשקעים לעומת תש"ך. התפוקה החקלאית, להוציא את מוצרי הביניים, גדלה ב-7 אחוזים. הסובסידיות לתפוקה פחתו ב-3 מיליון ל"י, ולכן היתה עליית ערך התפוקה במחירי השוק גדולה במקצת מעליית ערך התפוקה החקלאית הכוללת ליצרן.

(א) הרכב התפוקה לפי הייצור

כמות התוצרת החקלאית המשווקת גדלה בשנת תשכ"א בקצב איטי מאשר בשנה שקדמה לה — 9 לעומת 10 אחוזים (ראה לוח י"ב). ההאטה נובעת מירידה ביצוא (בעיקר ביצוא ההדרים). לעומת זאת עלו הכמויות, המשווקות לתעשייה ולצריכה המקומית במישורין, בשיעור רב יותר מאשר בתש"ך. התפוקה החקלאית, הנשארת במשק החקלאי, גדלה בתשכ"א ב-8 אחוזים, בעיקר עקב העלייה בתפוקת מוצרי הביניים ותוך המשך הירידה בתפוקת נכסי הייצור, לעומת ירידה של 13 אחוזים בתש"ך. אולם גידול זה לא היה בו כדי להחזירה לממדיה בשנת תשי"ט.

התוצרת המשווקת, להוציא את ההדרים, גדלה בשיעור רב מאשר בתש"ך ומחיריה ליצרן עלו ב-3 אחוזים — שיעור גבוה במקצת מאשר בתש"ך. אולם אין התפתחות זו תוצאה של מגמות אחדות במוצרים השונים: בעוד שייצור החלב גדל אך במעט, ובייצור הבשר והירקות אף חלה

התפוקה החקלאית הכוללת, לפי הייעוד, תש"ך ותשכ"א

אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א			הערך ליצרן במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)		
המחיר **	הכמות	הערך	תשכ"א	תש"ך *	
					א. לשיווק
2.3	10.7	13.2	311.0	274.8	צריכה ישירה
6.4	16.5	24.0	231.4	186.6	תעשייה ***
10.2	-6.5	3.0	137.1	133.1	יצוא ****
5.2	8.7	14.3	679.6	594.5	סך הכל
					ב. למשק
4.4	2.2	6.7	58.6	54.9	צריכה עצמית
7.8	-5.8	1.5	61.5	60.6	נכסי ייצור *****
2.6	20.1	23.2	121.4	98.5	חומרי גלם לחקלאות ("מוצרי ביניים")
4.3	8.2	12.9	241.5	214.0	סך הכל
5.0	8.5	13.9	921.1	808.5	סך כל התפוקה

* נתונים מתוקנים.

** מהימנות שינויי המחיר בכל אחד מייעודי התפוקה המשוקת בנפרד לקויה עקב זקופת שינויים ממוצעים במחירים של כלל השיווק למוצרים רבים, שלנביהם לא היו כנמצא נתונים נפרדים.

*** כולל את כל המוצרים שעברו עיבוד תעשייתי, ובין השאר גם חלב שעובד במחלבות, בשר שעבר בתי מטבחים, ענבי יין, צמחי תעשייה, לרבות חיטה, ירקות ופירות.

**** יצוא ישיר בלבד — מוצרים שלא עברו כל עיבוד תעשייתי.

***** לרבות עליית ערך המטעים ובעלי החיים שנשארו במשק החקלאי, וכן השקעות בייעור, שימור קרקע והכשרת קרקע, ניקוז ורישות שטחי השלחין על ידי החקלאים.

הערך: הנתונים על השיווק כלוח זה שונים מהנתונים כלוח ד"1 בנלף הברלי הנדרות ובנלף אי חסיפה של נבולות הזמן.
חמקור: הלשכת המרכזית לסטטיסטיקה ואומדני בנק ישראל.

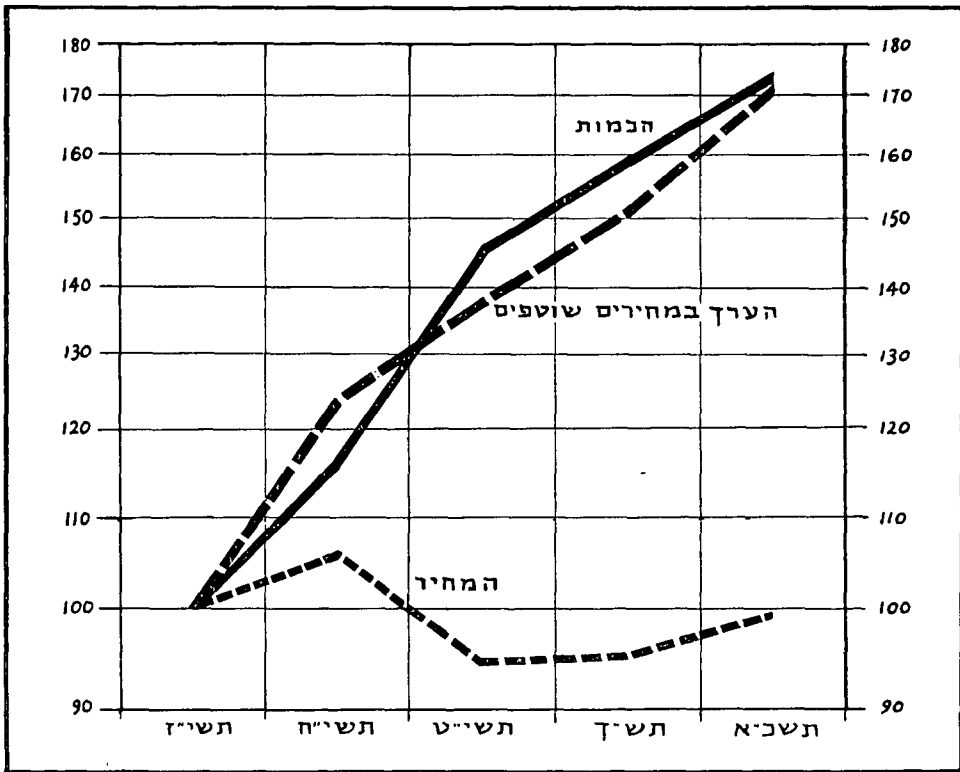
ירידה שהביאה לעליית מחירים ליצרן בשיעור רב יחסית, חל גידול רב בשיווק הפירות והביצים ומחיריהם ליצרן ירדו.¹

עליית המחירים הגדולה ביותר ניכרת ביצוא. הגורם העיקרי לכך הוא עליית מחירי ההדרים: הן עליית מחירי פו"ב בחוץ-לארץ, ביותר מ-8 אחוזים (כנראה גם בגלל ירידת היקף היצוא), והן עלייה של 10 אחוזים ויותר בשער האפקטיבי ליצוא ההדרים בעקבות הגדלת הפרמיה. גם מחירי הביצים הטריות עלו ביותר מ-20 אחוזים בממוצע.² עלייה זו מקורה בעלייה בלתי צפויה במחירי הביצים בחוץ לארץ בחודשי החורף, כשיצוא הביצים היה בשיאו. המחיר הממוצע ליצוא

¹ במספר מוצרים חקלאיים אין היצרן מקבל במישרין את המחיר מייעודי השיווק השונים, אלא את המחיר הממוצע מכלל הייעודים, עקב קיומה של סיבולת מחירים עליוני המשוק או מועצת הייצור. מצב זה קיים למשל בחלב, בביצים, ולגבי חלק מהירקות והפירות.

² עליית המחירים משקפת גם עלייה ניכרת בגודל הביצה הממוצעת, ולגבי ביצים בגודל שווה היא, איפוא קטנה יותר למעשה.

מדדי ערך, כמות ומחירים של התפוקה החקלאית המשווקת, תשי"ז עד תשכ"א*

* כיוול לונריתמי למחצה.

הביצים עלה, איפוא — על אף הרחבת היצוא ב־100 מיליון ביצים. מוצרי יצוא אחרים, שמחיריהם עלו, היו תפוחי־אדמה ובננות. גם הכמות המיוצאת של מוצרים אלה גדלה, במיוחד זו של הבננות, שגדלה כמעט פי שלושה — מ־4,000 טון בתש"ך ל־11,000 טון בתשכ"א. מאידך, ירד במידה ניכרת יצוא החיטה, וכן יצואם של ירקות ופירות שונים.

עליית מחירי התוצרת ששווקה לתעשייה משקפת בעיקר את העלייה במחירי הבשר והחלב, המהווים למעלה ממחצית התוצרת החקלאית המיועדת לתעשייה, אולם במידת מה הם גם תוצאה של העלייה במחירי הירקות וההדרים, שעלו עם עליית רמת מחירי התוצרת הבלתי מעובדת. מאידך, חלה ירידה במחירי הפירות (להוציא את ההדרים) והזיתים לתעשייה, בעקבות גידול רב בהיצע. הגידול הניכר בכמות התוצרת החקלאית, שהופנתה לתעשייה, לא היה מלווה בירידת המחירים ליצרן בשל ריכוז הגידול באותם מוצרים, שלגביהם מובטחים ליצרן מחירים קבועים, כגון כותנה, סלק סוכר, חיטה וטבק.

גם המחירים ליצרן עבור התוצרת החקלאית ששווקה במישרין לצריכה עלו במקצת. לעלייה זו גרמה ירידת הכמות המשווקת של ירקות ופירות מסויימים (פרי הדר וענבים). בירידת מחירי הביצים והפירות הנשירים לא היה כדי לבטל עליות אלה.

מבין המוצרים המיועדים למשק החקלאי גדלה תפוקת מוצרי הביניים בשיעור רב ביותר — 20 אחוזים. תפוקה זו עברה את ממדיה בשנים תשי"ח עד תש"ך, שהיו שנות בצורת, הודות לתנאי

התפוקה החקלאית הכוללת, לפי הענף, תש"ך ותשכ"א

אתחול העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א			הערך ליצורן במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)		
המחיר **	הכמות **	הערך	תשכ"א	תש"ך *	
					בעלי חיים
					לול
-0.1	17.5	17.4	202.2	172.2	תפוקה שוטפת
—	-100.0	-100.0	0.0	3.1	תפוקת נכסי ייצור
-0.1	15.5	15.4	202.2	175.3	סך הכל
					רפת
11.1	- 3.5	7.3	148.2	138.1	תפוקה שוטפת
0.0	136.9	136.9	8.0	3.4	תפוקת נכסי ייצור
10.5	- 0.1	10.4	156.1	141.5	סך הכל
					בעלי חיים אחרים
4.2	5.6	10.0	60.3	54.8	תפוקה שוטפת
0.0	-52.3	-52.3	0.5	- 1.1	תפוקת נכסי ייצור
4.2	8.6	13.2	60.8	35.8	סך הכל
					כל בעלי החיים
4.3	7.8	12.5	410.7	365.1	תפוקה שוטפת
0.0	57.2	57.2	8.5	5.4	תפוקת נכסי ייצור
4.3	8.5	13.1	419.2	370.5	סך הכל
					גידולים צמחיים
					מטעים
5.8	5.2	11.3	212.0	190.4	תפוקה שוטפת
7.9	-2.7	5.0	30.7	29.3	תפוקת נכסי ייצור
6.1	4.2	10.5	242.7	219.7	סך הכל
					ירקות ומיקשה
12.5	0.6	11.8	76.9	68.8	גידולי שדה ושונוות
1.1	28.0	29.4	159.9	123.6	שאר נכסי ייצור
12.0	-23.1	-13.9	22.3	25.9	סך הכל
					כל הגידולים הצמחיים
5.1	11.5	17.2	448.8	382.8	תפוקה שוטפת
9.2	-12.0	- 3.9	53.1	55.2	תפוקת נכסי ייצור
5.5	8.6	14.6	501.8	438.0	סך הכל
					כל התפוקה
4.7	9.7	14.9	859.5	747.9	תפוקה שוטפת
7.9	-5.9	1.5	61.5	60.6	תפוקת נכסי ייצור
4.9	8.5	13.9	921.0	808.5	סך הכל

* נתונים מתוקנים.

** בלוחות שבפרק זה אתחול השינוי בכמות הוא ממוצע משוקלל, המחושב כשינוי בערך ליצורן במחירי תש"ך, ולא כשינוי במשקל (טונאז) הכולל.

*** בלוחות שבפרק זה אתחול השינוי במחיר משמעו לרוב שינוי ב"ערך הממוצע", המבטא גם שינוי איכות, ואינו זהה עם "המחיר הממוצע".

הערך כללי: "תפוקה שוטפת" כוללת מוצרי צריכה וחמרי גלם — לחקלאות ("מוצרי ביניים"), ולתעשייה.
"תפוקת נכסי ייצור" כוללת ייעור, הכשרת קרקע, ניקוז, רישות, השינוי בערך האינזונטר החי במשקים והשקעות במטעים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

האקלים הנוחים בתשכ"א. גידול רב זה בתפוקה, שעלה על הגידול בביקוש, לא גרר ירידת מחירים, שכן הוא התבטא בהחלפת יבוא ולא הגדיל במידה ניכרת את ההיצע הכולל. מאידך חלה גם בשנת תשכ"א, כבשנה שקדמה לה, ירידה בתפוקת נכסי הייצור החקלאיים, הנובעת מצמצום נוסף בהשקעות המבוצעות במסגרת העבודות היוזמות, עם שיפור מצב התעסוקה.

(ב) הרכב התפוקה לפי ענפים

בשנת תשכ"א גדלה התפוקה של ענפי בעלי החיים בשיעור דומה לגידול בתפוקת המוצרים הצמחיים (ראה לוח י"3), הודות לתנאי האקלים שהביאו לגידול רב בתפוקת גידולי השדה. ולכן לא נשתנה משקלם של המוצרים הצמחיים לעומת מוצרי בעלי החיים, בתפוקה החקלאית, לאחר שבמשך שש השנים האחרונות גדל משקלם של מוצרי בעלי החיים בהתמדה. גידולי השדה, ובמיוחד הגרעינים והכותנה, תרמו כמחצית מהגידול הריאלי בתפוקה החקלאית (ראה לוח י"4). הענף השני מבחינת גודל תרומתו להרחבת התפוקה היה הלול, שאף הוא תרם קרוב למחצית מגידול התפוקה. תרומתם המועטת של המטעים נבעה מהירידה הגדולה יחסית בתפוקת ההדרים, שקיזזה את תרומת יתר סוגי הפירות, שממדיה היו ניכרים. השפעה שלילית על גידול התפוקה היתה לירקות ולהשקעות בייצור, בשימור קרקע וכדומה. הדחיפה הרבה ביותר לעליית המחירים, המהווה את הגורם ליותר משליש הגידול בערך התפוקה ליצרן, באה מענף הרפת. שני לרפת מבחינה זו ענף המטעים (בעיקר ההדרים) ואחריו הירקות. התפתחות המחירים בענף הלול הביאה להקטנת־מה בחלקם של המחירים בגידול ערך התפוקה.

לוח י"4

השפעת שינויי הכמויות והמחירים על שינויי ערך התפוקה החקלאית הכוללת, לפי הענף, תשכ"א

הענף	הכמויות		המחירים	
	השינוי בערך התפוקה ליצרן, במחירי תש"ך (מיליוני ל"י)	האחוז *	השינוי בערך התפוקה (מיליוני ל"י)	האחוז *
הלול	27.0	39.0	-0.1	-0.2
הרפת	—	—	14.8	34.2
שאר בעלי החיים	4.6	6.6	2.4	5.5
המטעים	9.2	13.3	13.8	31.9
מזה : הדרים	-16.2		19.6	
פירות אחרים	25.4		-5.8	
ירקות ומיקשה	-0.4	-0.6	8.5	19.6
גידולי שדה ושונות	34.6	50.0	1.7	3.9
יתר הענפים (ייצור, שימור קרקע וכו')	-5.8	-8.4	2.2	5.1
סך הכל	69.2	100.0	43.3	100.0

* מכלל השינוי, נסו.
חמקור: פ"ח י"3.

תפוקת הביצים ובשר העוף, תשכ"א

המוצר	היחידה	הכמות	הערך ליצור בתשכ"א (מיליוני ל"י)	אחוז העלייה או הירידה (-) מתשכ"ד לתשכ"א	
				הערך	הכמות
ביצים	מיליונים	1,290.0	109.8	16.5	0.0
בשר עוף	אלפי טונות	54.6	86.2	20.1	0.2

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הלול: הגידול בתפוקת הלול הוחש בשנת תשכ"א והגיע ל-16 אחוזים לערך — לעומת 11 אחוזים בתשכ"ד, ובדומה לשיעור הגידול בתשי"ט. תפוקת הביצים גדלה ב-17 אחוזים, ואילו תפוקת בשר העוף — ב-20 אחוזים (ראה לוח 5). למרות גידול רב בהיצע, שעלה על הגידול בביקוש המקומי, ואם כי הסובסידיה הממוצעת לביצה לא פחתה, לא חלה ירידה במחירים ליצור.¹ בהיקפה הכולל נשארה הסובסידיה כבשנת תשכ"ד — 19 מיליון ל"י. המחירים הסיטוניים בשוק המקומי ירדו ב-6 אחוזים, ואילו מחירי היצוא (לרבות הפרמיות הרגילות ליצוא) עלו ביותר מ-20 אחוזים. בהתחשב בעלייה בגודל הממוצע של הביצה² חלה בשנה זו ירידה של 3 אחוזים במחיר הביצה ליצור. כדי למנוע ירידה במחירי הביצים ליצור הופנתה תוספת הייצור ליצוא, אשר גדל ב-19 אחוזים, והסתכם ב-450 מיליון ביצה, לרבות ביצים מוקפאות. מאחר שבהוצאות הייצור חלה, כנראה, ירידה, הרי קרוב לוודאי שרווחיות הייצור עלתה או לפחות לא ירדה. הרחבת התפוקה באה בעקבות הגברת ניצולת הלולים וההשקעות בהם בסוף תשכ"ד, שהתבטאו במלואן בתפוקה בשנת תשכ"א. גידול רב חל בייצור במשקי ההתיישבות החדשה, שחלקה בתפוקת הביצים עלה מ-35 ל-38 אחוזים. במשך השנה לא חל, כנראה, גידול נוסף במספר המטילות ובכושר הייצור הקיים, אם כי בתחילת שנת תשכ"ב נסתמנה עלייה בתפוקה.

הגידול הניכר בתפוקת הביצים והעופות מוסבר בחלקו על-ידי התמיכות, אשר הממשלה נאלצת לשאת בהן זה כמה שנים לשם קיום רמת הרווחיות בלול (אשר אצל חלק מהיצרנים היא נמוכה למדי). זו השנה השנייה³ שהופעלה מערכת של אמצעים (פיקוח על מדגרות, מניעת סובסידיות וקיצוב מספוא) כדי להכניס את הייצור למסגרת של מיכסות, אשר צריכות היו להסתכם ב-1.1 מיליארד ביצים — כממדי הייצור בשנת תשכ"ד. אך בהגבלות שהונהגו בענף לא היה די, והרחבת הייצור בשנת תשכ"א לא נמנעה. את הגבלת מספר המטילות באמצעות פיקוח על ההדרגה ניתן היה לעקוף בדרכים שונות⁴; על קיצוב המספוא ניתן היה להתגבר עקב קיום שוק חופשי לגבי מרבית הגרעינים מהייצור המקומי, ומניעת התמיכות מהיצרנים לא הורידה את המחיר ליצור במידה שתספיק לבטל את כדאיות הייצור השולי. יתר על כן, חלק מההרחבה נבע במישורין מפעולה ממלכתית יזומה, אגב הנסיון להעביר חלק מן הייצור מידי ההתיישבות הוותיקה לחדשה, בדרך של קיצוץ במיכסות מזה והגדלת המיכסות מזה. אך בעוד שלא היה

¹ המדובר במחירים הממוצעים מייצודי ומצינורות השיווק השונים. המחירים לגבי יצרנים בודדים היו תלויים בתנודות בהיקף הייצור שלהם שמעבר למכסת התכנון או בשיווקם הבלתי מאורגן. מן הראוי לציין שיש ספקות לגבי מהימנות נתוני המחירים; לפי מקורות אחרים חלה במחירי הביצים ירידה של 3 אחוזים בממוצע.

² חלקן של הביצים הגדולות (אקסטרא ומעלה) עלה מ-51 אחוזים בתשכ"ד ל-59 אחוזים בתשכ"א.

³ ראה דו"ח בנק ישראל לשנת 1960, עמ' 105-106.

⁴ בין השאר על-ידי דחית החיסול של הקות.

כל קושי בהגדלת המיכסות בהתיישבות החדשה, נוכח העניין הרב שיש למחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית ולמתיישבים עצמם בענף זה (במיוחד במשקי שדה והר) בוצעה הרחבה זו מבלי שהובטח הקיצוץ המקביל בייצור בהתיישבות הוותיקה.

הרפת: תפוקת הרפת לא גדלה בשנת תשכ"א. זו הפעם הראשונה מאז קום המדינה. לעומת עלייה של 8 אחוזים בשנה שקדמה לה. עליית מחירי התפוקה ליצרן ב-11 אחוזים הגדילה את ערך התפוקה באותו שיעור. תפוקת החלב גדלה אך במעט, בעוד שתפוקת הבשר ירדה במידה ניכרת (ראה לוח י"6). מאידך חלה הרחבה בעדר החלב: מספר הפרות החולבות והמבכירות גדל במשך השנה ב-8 עד 10 אחוזים, בעוד שבשנת תש"ך לא חל בו שינוי. מאחר שהרחבה זו התרכזה במחצית השנייה של השנה, התבטא הדבר בהחשת גידול תפוקת החלב רק בסוף השנה.

תפוקת החלב גדלה בממוצע שנתי ב-2 אחוזים בלבד לעומת 7 אחוזים בתש"ך. שיעור גידול נמוך זה הוא תוצאה מהסלקציה המוגברת בעדר הפרות החולבות, משחיטת מבכירות ומחיסול הרפתות העירוניות בשנת תש"ך.

לוח י"6

תפוקת החלב ובשר הבקר, תשכ"א

המוצר	היחידה	הכמות	הערך ליצרן בתשכ"א (מיליוני ל"י)	הערך	הכמות	אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א
חלב	מיליוני ליטר	283.5	83.2	12.5	2.3	10.0
בשר	אלפי טונות (משקל חי)	22.7	55.0	2.3	-12.0	16.2

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשוק החלב ומוצריו חלו תמורות שהביאו לידי עלייה ממוצעת של 15 אחוזים במחירי השוק לחלב גולמי. מאחר שהממשלה הגבילה את יבוא מוצרי החלב, נתאפשרה עליית מחירים זו — בעיקר עקב פיגור הגידול בייצור החלב אחר הגידול בביקוש למוצרי חלב. הגידול בביקוש התבטא בייחוד בהגברת הצריכה של תוצרת ניגרת וגבינות על אף עליית מחיריהן לצרכן. הביקוש לחמאה וגבינות קשות מקומיות גדל במידה ניכרת גם לרגל הפסקת היבוא של מוצרים אלה; אולם גדל השימוש באבקת חלב מיבוא לייצור תוצרת ניגרת וגבינות רכות. צריכת חלב השתייה לנפש ירדה — בעקבות העלאת מחירו לצרכן.

חלק מעליית התמורה הממוצעת לחלב ומוצריו היה סמוי — בצורת שינוי איכות התוצרת על-ידי הורדת תכולת השומן בחלב ובמוצרים שונים¹. בחלקה היא תוצאה של שינוי הרכב השימוש בחלב² ובחלקה — תוצאה של העלאת מחירים גלויה כמעט של כל מוצרי החלב, בשיעורים שונים.

מחיר החלב הגולמי ליצרן החקלאי עלה ב-10 אחוזים — שיעור הנמוך מהעלייה במחירי

¹ אחוז השומן בחלב השתייה הופחת מ-3.08 ל-2.83 אחוזים. בממוצע היתה ירידה זו שקולה כנגד העלאת מחירים של 2.5 אחוזים.

² צמצום הייצור של גבינה רכה מחלב גולמי, שההכנסה ממנה נמוכה בהשוואה לתוצרת הניגרת.

השוק לחלב גולמי. ההפרש נובע מהורדת סכום הסובסידיות לחלב ב־2 מיליון ל"י לעומת תש"ך, שהתבטאה בירידת הסובסידיה לליטר מ־5.3 ל־4.6 אגורות. הפחתת הסובסידיה היתה מתואמת עם ההעלאות במחירים לצרכן, במסגרת מדיניות שכוונתה להקטין את חלקה של הסובסידיה במחיר ליצרן. תוך קביעת מחירים לצרכן, אשר יכסו חלק גדול יותר מהוצאות הייצור.

לעומת עליית מחירי החלב ליצרן לא חלה כמעט כל עלייה במחירי המספוא. שהוא התשומה העיקרית לרפת.¹ שנת תשכ"א לא היתה שנה של מחלות, ובהתחשב בעלייה בפריץ הייצור ובמחירי הבשר, חלה איפוא עלייה ניכרת ברווחיות רפת החלב. העלייה ברווחיות עודדה החזקת פרות בעלות רמת תנובה נמוכה יותר, וכך הואט קצב השחיטה של פרות חולבות ושל עגלות ומבכירות, ושיעור גידולה של רפת החלב הוחש. האטת קצב השחיטה הוסיפה לעליית רווחיות הרפת, בהוותה גורם להעלאת מחירי הבשר.

תפוקת בשר הבקר פחתה בתשכ"א ב־12 אחוזים לעומת תש"ך, שבה גדלה התפוקה ב־33 אחוזים, ולעומת גידול של 82 אחוזים בתש"ט. הירידה בתפוקה נגרמה על־ידי הצמצום בשחיטת פרות חולבות ומבכירות, שקוּזו רק בחלקו על ידי העלייה בשיעור עגלים מפוטמים. מחירי בשר הבקר עלו לאחר שגם בחידוש היבוא של בשר אחרי הפסקה ממושכת לא היה כדי להדביק את הגידול בביקוש. המחירים ליצרן עלו ב־16 אחוזים, ולפיכך עלה הפדיון למשק החקלאי ב־2 אחוזים. גורם שבלם, כפי הנראה, את עליית מחירי בשר הבקר היה ההגדלה הניכרת בהיצע בשר העוף, אשר בממוצע לא חל שינוי במחירו לצרכן.

בשליש הראשון של תשכ"א עוד נמשכה מגמת הגידול בשחיטת בקר, אך לאחר מכן נסתמנה מגמה הפוכה של ירידה. מגמה זו החריפה לקראת סוף השנה וגרמה האמרת מחירים ניכרת, ואז חידשה הממשלה את יבוא הבשר. אולם הצמצום בהיצע הבשר המקומי נמשך ביתר שאת, וניכרה אף נטייה להארכה בתקופת החזקתם של עגלי פיתום במשק, אשר ייתכן שכוונתה היתה למנוע את ירידת המחירים. ואמנם בתחילת שנת תשכ"ב החלה מסתמנת הגברה מחודשת של היצע הבשר המקומי וירידת מחיריו הסיטוניים לאחר שהממשלה הבטיחה לחקלאים מחיר מינימום.

שני גורמים הקשורים בפעולות הממשלה המריצו את תהליך הרחבת הרפת בשנה הנסקרת: התכנון ומדיניות המחירים ליצרן. כאמור, הוקטנה במידת מה התמיכה הממשלתית לחלב, אולם כנגד זאת אישרה הממשלה העלאה של מחירי החלב ומוצריו לצרכן בערך כספי גדול יותר. הממשלה נענתה לתביעה להבטיח ליצרן מחיר קבוע, בגובה של 30.1 אגורות לליטר, לכל כמות החלב שתשוק במסגרת מיכסות התכנון המאושרות. שיטה זו של הבטחת מחיר קבוע מונעת את המחיר הירוד, המתקבל בשוק עבור תוספת החלב המשוקת בעקבות גידול הייצור,² מלהשתקף במחיר ליצרן, ולכן יש בה משום עידוד להרחבת הייצור. עידוד זה יכול היה לפעול במסגרת המיכסות המאושרות בלבד, שכן לכמות החלב שחרגה ממסגרת המיכסות, הוקטנה התמיכה. אולם לגבי יצרנים רבים הותירו המיכסות שנקבעו, המבוססות על תחזית הביקוש לשנת תשכ"ד, מירווח התרחבות. מכיוון שרבים מן היצרנים היו להם ספקות לגבי יציבות מדיניות תכנון הרפת, והם חששו מפני קיצוצים או הקפאה בעתיד, בדומה להתפתחויות בענפים אחרים, היה להם עניין להשלים את המיכסות במהירות האפשרית.

¹ מחירי המספוא המרוכזו עלו בפחות מאחוז אחד, ואילו במחירי המספוא הגס חלה כנראה אף ירידה, אם להביא בחשבון את עליית היבולים ואת החיסכון בהשקיה בעקבות הפסקת הבצורת. במחירי יתר התשומות — שהעיקריות בהן הן בלאי של מבנים וציוד, חלפים ושירותי ביטוח וכן טיפול וסריגרי — חלו עליות שלא עברו את גבול 6 עד 7 אחוזים.

² כל תוספת החלב שימשה בשנת תשכ"א לייצור מוצרי חלב, שחלק מהם, כגון חמאה וגבינות מסוימות, מכניסים לא יותר ממחצית המחיר המובטח לחלב גולמי, ואולי אף פחות מכך.

תפוקת הירקות ותפוחי-האדמה, בתשכ"א

המוצר	הכמות (אלפי טונות)	הערך ליצרן בתשכ"א (מיליוני ל"י)	אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א	
			הערך	הכמות
ירקות	277.1	54.3	9.7	-6.4
תפוחי-אדמה	85.2	14.0	16.1	3.5

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ירקות. תפוקת הירקות ותפוחי האדמה פחתה בתשכ"א ב־5 אחוזים לעומת תש"ך, שבה חל גידול של 7 אחוזים. תפוקת הירקות פחתה ב־6 אחוזים, בעוד שתפוקת תפוחי האדמה גדלה במעט (ראה לוח י"ז). מחירי הירקות ליצרן עלו ב־17 אחוזים כתוצאה מעליית מחיר השוק, מהפחתת כמות העודפים ומהעלאת הסובסידיה הממוצעת ששולמה עבור עודפים אלה. העלאת הסובסידיה העלתה גם את מחירי תפוחי האדמה ליצרן ב־12 אחוזים. שטחי הגידול של הירקות הצטמצמו ב־4 אחוזים לעומת הרחבה של 4 אחוזים בשטחי תפוחי האדמה. כמות העודפים שהוצאה מהשווקים פחתה ב־41 אחוזים לעומת תש"ך, וחלקם היחסי בתפוקה ירד ל־12 אחוזים לעומת 19 אחוזים בתש"ך.¹

התפתחות השיווק במשך השנה לא היתה אחידה: ב־7 החודשים הראשונים, בתקופת החורף, פחתה ההספקה לשווקים ב־22 אחוזים לעומת התקופה המקבילה בתש"ך, בעוד שבחודשים הנותרים חל בה גידול של 19 אחוזים. ירידת התפוקה בחורף היתה, במידה מסוימת, תגובה לירידת המחיר בתקופה המקבילה אשתקד כתוצאה מהעודפים שנוצרו: אך בראשית החורף היא נבעה מצמצום מתוכנן בשטח הגידול של כמה סוגי ירקות, במגמה לצמצם את העודפים. ירידה בולטת במיוחד חלה בתפוקת העגבניות, עקב האיסור שהוטל על גידול עגבניות פרט לזן המונומייקר². למחסור בירקות, שהחריף במיוחד בחודשים אפריל ומאי, תרמו, כנראה, גם מחלות ותנאי מזג-אוויר בלתי נוחים, שהפחיתו את היבול הממוצע. בתקופה זו פחתו העודפים במידה ניכרת, אך לא נעלמו כליל. הוצאת התוצרת מהשווקים כ"עודפים", בתקופה של מחסור ומחירים גבוהים, סייעה לקיום רמת מחירים גבוהה. עליית המחיר השנתי הממוצע משקפת במידה רבה את האמרת המחירים בתקופה זו. לעומת המחסור בחודשי החורף גדלה, כאמור, ההספקה בחודשי הקיץ, ואיתה גם כמות העודפים. גידול זה בייצור הוא ביטוי לציפיות היצרן לרמת מחירים גבוהה — כבחודשי החורף וכבעונה המקבילה בשנה שקדמה, ולהעלאת המחירים המובטחים.

יצוא הירקות פו"ב הסתכם ב־533 אלף דולר — 20 אחוזים פחות מאשר בתש"ך. ירידה זו משקפת צמצום בהיקף הריאלי של היצוא וכן ירידה במחירי היצוא. התכנית ליצוא עגבניות מזן "מונומייקר" בקנה מידה גדול לא יצאה אל הפועל עקב צמצום הייצור ועליית המחירים בשוק המקומי. נראה שגם בהיקפו המצומצם לא היה יצוא זה כדאי למשק המדינה, והיה כרוך בסובסידיות גבוהות במיוחד.³

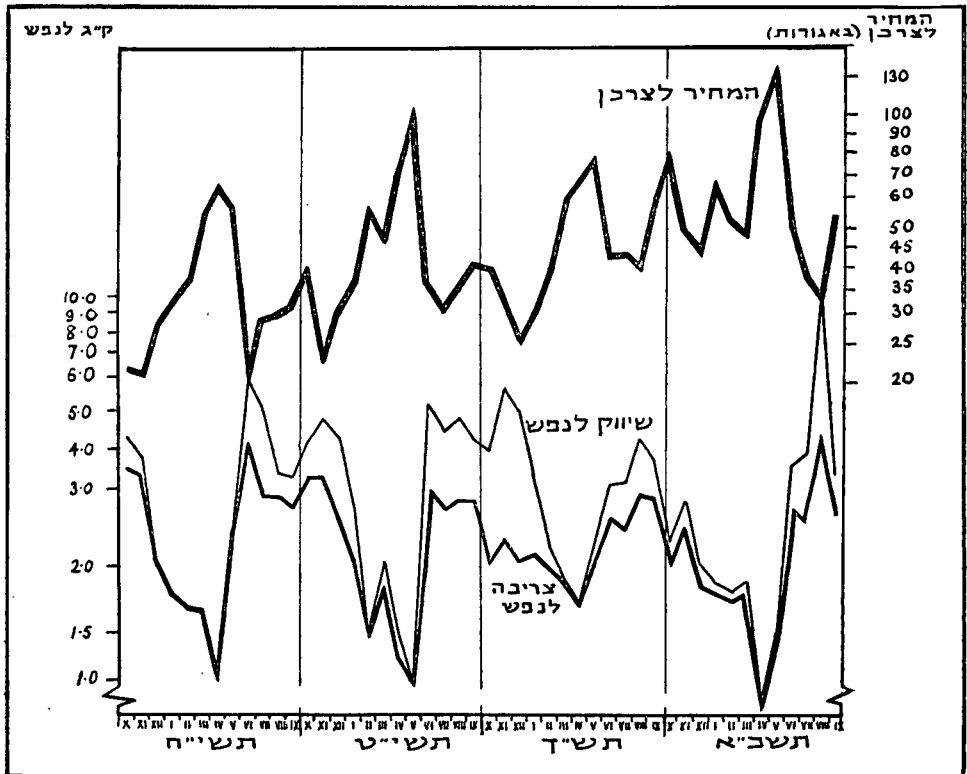
ענף הירקות היה ראשון הענפים החקלאיים שהממשלה העבירה (בשנת תשי"ד) את תפקיד

¹ לרבות הכמויות שסופקו לתעשייה מהמשקים במישרין.

² ראה סקר בנק ישראל, מס' 15, עמ' 37.

³ נוסף לפרמיות הרגילות ליצוא, נדרשה ליצוא זה סובסידיה של כ־0.3 מיליון ל"י לכיסוי הפסדים, המסתכמת ב־3 ל"י לק"ג, בקירוב.

המחיר לצרכן, שיווק וצריכה לנפש של עגבניות, תשי"ח עד תשכ"א*

* כולל לוגריתמי למחצה.

ייעובם ותכנונם השוטף לידי נציגי היצרנים והמשווקים, במסגרת מועצות לייצור ולשיווק, אגב שימוש בסובסידיות ובסמכויות חוקיות מיוחדות. הנתונים על השיווק, העודפים ומחירי הירקות לצרכן מאז שנת תשי"ח מעידים על כך, שבתקופה זו לא הביאו פעולות מועצת הירקות לייצוב מחירי הירקות לצרכן. מחירי העגבניות לצרכן (שהן סוג הירק העיקרי) עלו בהתמדה ובשיעור רב יותר מעליית רמת מחירי הצריכה (ראה לוח י"ג, בפרק ו'). גם במחירי העגבניות במשך השנה לא ניכרה יציבות (ראה לוח י"ג, 8). בין תשי"ח לתש"ך חלה אמנם ירידת מה בשיעור התנודות (ראה "מקדם ההשתנות" בלוח י"ג, 8), אולם בשנת תשכ"א חלה נסיגה אל המצב של תשי"ט. בשלב הייצור אין כל סימנים למגמת וויסות ברורה. התנודות העונתיות המחזוריות בייצור העגבניות נמשכו והעודפים היוו עדיין כ-20 אחוזים מהשיווק לנפש אף לאחר צמצום בתשכ"א. על אף הירידה היחסית בשיווק ניתן היה למנוע ירידה בצריכה על-ידי צמצום הוצאת העודפים ובייחוד בעונות שבהן המחירים גבוהים יחסית.

מ ט ע י ם . בייצור הפירות חל בתשכ"א גידול ריאלי של 5 אחוזים בלבד לעומת גידול של 12 אחוזים בתש"ך ושל 23 אחוזים בתשי"ט. מאחר שהיקף ההשקעות במטעים צעירים פחת, גדלה התפוקה הכוללת של ענף המטעים בשיעור של 4 אחוזים בלבד. גידול איטי, יחסית, זה הושפע במידה רבה מירידת יבול ההדרים, שכן ייצור יתר סוגי הפירות גדל בשיעור גבוה מאשר בתש"ך.

שיווק וצריכת עגבניות ומחיריהן, תשי"ח עד תשכ"א

השנה	הכמות לגפוש, בק"ג			מקדם ההשתנות של המחיר לצרכן
	כלל השיווק	עודפים	שיווק לצריכה *	
תשי"ח	38.0	7.6	30.4	0.53
תשי"ט	40.3	11.6	28.7	0.46
תש"ך	40.7	13.5	27.2	0.33
תשכ"א	32.6	6.7	25.9	0.45

* הכמות המשוקת, ללא עודפים.

** מקדם זה מודד את ההשתנות היחסית של המחירים במשך השנה, ועומד ביחס ישר להשתנות.
המקור: נתוני משרד החקלאות והישועה בנק ישראל.

גם עליית המחירים ליצרן, בשיעור של כ-6 אחוזים, נובעת מעליית מחירי ההדרים, שכן במחירי יתר סוגי הפירות חלה ירידה.

הדרים: למרות הרחבת שטח הפרדסים המגיבים ב-11 אחוזים, בקירוב, היה היבול בתשכ"א נמוך ב-16 אחוזים מאשר בתש"ך (ראה לוח 9) — לעומת גידול של 3 אחוזים בתשי"ט ושל 7 אחוזים בתש"ך. הסיבה לירידת היבול נעוצה בירידת הניבה בפרדסים הוותיקים ב-25 אחוזים — כנראה, עקב הבצורת הממושכת, מחד, והיבולים המוגברים בעונות הקודמות, מאידך, מאחר שיבולי הפרדסים הצעירים, המתחילים להגיב, נמוכים כדי רבע מהיבול הממוצע, תרמה גם הרחבת השטח המגיב לירידת היבול הממוצע לדונם מ-3.1 טון ל-2.26 טון, וערכו של היבול

התפוקה בענף הפירות, לפי המוצר, תשכ"א

המוצר	הכמות (אלפי טונות)	הערך ליצרן בתשכ"א (מיליוני ל"י)	אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א	
			הערך	הכמות
פרי הדר				
ליצוא	331.1	89.2	-2.8	-17.0
לתעשייה	83.0	5.7	2.8	-17.8
לצריכה מקומית	101.6	16.7	24.2	-5.7
סך הכל	515.7	111.6	0.8	-15.6
ענבים	64.6	22.1	22.1	17.2
נשירים ואחרים	50.6	17.5	17.5	26.7
בננות	44.1	18.2	26.8	29.1
זיתים	21.6	9.5	127.6	203.3

המקור: חלשכת המרכזית לסטטיסטיקה.

הממוצע ירד עקב זאת מ-603 ל-443 ל"י במחירי תש"ך, כלומר ירידה של 30 אחוזים, בקירוב. מחירי התפוקה השוטפת ליצרן עלו ב-20 אחוזים, ולכן לא פחת פדיון היצרנים לעומת תש"ך — על אף ירידת היבול.

כמות פרי ההדר ליצוא פחתה ב-17 אחוזים, אולם עליית מחירי היצוא, פו"ב, ב-8 אחוזים הביאה לירידת הפדיון במטבע חוץ ב-10 אחוזים בלבד, והוא הגיע ל-42 מיליון דולר, לעומת 47 מיליון דולר בכל אחת מארבע השנים הקודמות. תקבולי הפרדסנים מהיצוא פחתו רק במעט, בגלל הגדלת הפרמיות ליצוא. הפרמיה הממוצעת לדולר ערך מוסף עלתה ב-47 אחוזים והסתכמה ב-74 אגורות¹. מחיר הפרי לשיווק מקומי, למאכל, עלה בשיעור גבוה יותר מאשר ירידת כמותו. התפתחות דומה חלה לגבי הפרי המיועד לתעשייה — כמותו פחתה ומחירו עלה מעט. השטח הנטוע הדירים גדל ב-27 אלף דונם לעומת תוספת של 33 אלף דונם בתש"ך ושל 20 אלף בתש"ט. בכך הגיע שטח הפרדסים ל-375 אלף² דונם, שמתוכם כ-200 אלף נושאים פרי³. חלק ניכר, כ-80 אלף דונם, טרם הגיע לניבה מלאה.

בשנת תשכ"א הוחלט להרחיב את השטח הנטוע ב-55 אלף דונם תוך ארבע שנים. כדאיות ההרחבה של שטחי ההדרים תלויה במידת ההשפעה שתהיה להגדלת ההיצע הישראלי על המחירים עבורו בשווקי היצוא — נושא שטרם נבדק באופן מקיף.

פירות אחרים: הגידול הריאלי הממוצע בתפוקת יתר סוגי הפירות הגיע ל-34 אחוזים לעומת גידול של 18 אחוזים בשנים תש"ך ותש"ט. הייצור גדל בכל סוגי הפירות. בשיעור רב במיוחד גדל יבול הזיתים — למעלה מפי שלושה — עקב השפעת גורמי טבע. את התרומה הגדולה ביותר לעליית תפוקת הפירות ולגידול הפדיון החקלאי תרמו הפירות הנשירים והענבים, שייצורם גדל ב-24 אחוזים. עיקר הגידול חל בנשירים — תפוחים, שזיפים ואפרסקים — וכן ביבול ענבי היין, והוא נבע מהתחלת הניבה של מטעים וכרמים צעירים ומתנאי האקלים הנוחים יותר בתשכ"א.

נוכח הגידול הרב בהיצע נראית ירידת המחירים ליצרן, שהסתכמה ב-2 עד 3 אחוזים בממוצע, כמצומצמת ביותר — אף נוכח הגידול שחל בביקוש כתוצאה מגידול האוכלוסיה ומעליית ההכנסות. להתפתחות זו שלוש סיבות עיקריות:

1. פירות מסויימים, בעיקר תפוחים, ניתנים לאיסוס ומשווקים במשך מרבית חודשי השנה שלאחר מכן, מסיבה זו טרם השתקפה השפעתו המלאה של ההיצע המוגבר על המחירים. האיסוס מאפשר גם לווסת את ההיצע ולמנוע או להאיט את ירידת המחירים.
2. מרבית תוספת התפוקה של הבננות הופנתה ליצוא, וכך צומצמה ירידת מחיריהן.
3. מחיריהם הגבוהים של הירקות הביאו, כנראה, להסטת הביקוש אל הפירות, המהווים תחליף קרוב.

שטח מטעי הפירות גדל בתשכ"א ב-16 אלף דונם, המהווים תוספת של 4 אחוזים. קצב הנטיעה היה דומה בכלל לזה של שנת תש"ך, אם כי חלו שינויים מסויימים בהרכב הנטיעות: נטיעת התפוחים וענבי המאכל היתה מצומצמת מאשר בתש"ך, ואילו במרבית סוגי הפירות האחרים ובכללם ענבי יין, המישמיש, האפרסקים והאגסים, היתה הנטיעה דומה או מורחבת יותר. כשליש מהשטח הנטוע טרם החל להניב, וגם בשנים הקרובות צפוי איפוא גידול רב בהיצע הפירות — בייחוד של ענבים ונשירים — אשר יביא לירידה יחסית (ואולי אף מוחלטת) של

¹ כל זאת, בהנחה שאחוז הערך המוסף נשאר ללא שינוי — 70 אחוזים; שכן הקצאת הפרמיה להדרים נעשתה באופן גלובלי.

² ובכללם כ-20 אלף דונם שניטעו ללא קבלת רשיונות.

³ אומדן השטח המניב בתש"ך תוקן והוגדל ל-188 אלף דונם לעומת 160 אלף דונם בדו"ח בנק ישראל, 1960, עמ' 108.

המחירים. אמנם, בתשכ"א היו עדיין מחיריהם של מרבית סוגי הפירות ברמה גבוהה, יחסית להוצאות הייצור, אך בכמה סוגים — כגון ענבים ושוזפים — היו מחירים אלה ברמת הוצאות הייצור של חלק ניכר מהיצרנים. יש, אפוא, מקום לחשש, שהגידול הצפוי בהיצע יביא להפסדים ולמשבר בכמה סוגי פירות.¹ היצרנים הבודדים, הנתונים לרוב תחת רושם המחירים השוררים כיום, נוטים להוסיף ולטעת מבלי להביא בחשבון את ירידת המחירים הצפויה. לכן החליטה הממשלה עוד בשנת תשי"ט להגביל את הנטיעה החדשה, ובשנת תשכ"א נכנס לתוקפו צו המתיר נטיעה לפי רשיון בלבד. אולם ממדי הנטיעות החדשות והרכבן מלמדים שקצב הנטיעה לא צומצם, אם משום עקיפת הצו ואם משום אי הגבלה מספקת של היקף הנטיעות המורשות. אחת הסיבות העיקריות לאי־הגבלה זו היא מיעוט ההתחשבות בתחלופה הרבה בין סוגי הפירות, שמשמעותה היא כי תוספת נטיעת מישמשים, למשל, עשויה להשפיע על מחירי השזיפים, או שתוספת נטיעת אגסים עשויה להשפיע על מחירי התפוחים, וכדומה.

גידולי שדה. בתפוקת גידולי השדה חל גידול ריאלי של 28 אחוזים לעומת ירידה של 12 אחוזים בתש"ך. התפתחות זו היא בעיקר תוצאה של הגדלת כמות המשקעים בשנת תשכ"א לעומת הבצורת בשנים שקדמו לה. הדבר התבטא ביבולי הפלחה — בעיקר הגרעינים שגדלו ב־80 אחוזים (ראה לוח י"10), וכן ביבול הטבק שגדל ב־37 אחוזים. גם תפוקת צמחי התעשייה בשטחי שלחין, פרט לבוטנים, גדלה במידה ניכרת.

לוח י"10

תפוקת גידולי השדה העיקריים, תשכ"א

המוצר	הכמות (אלפי טונות)	הערך (מיליוני ל"י) בתשכ"א	הערך	הכמות	אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א	המחיר
כותנה גולמית	37.5	34.5	34.6	36.2	-1.1	
בוטנים	14.5	8.3	-14.7	-14.7	0.0	
סלק סוכר	244.9	12.9	45.3	41.1	2.9	
טבק	2.4	3.9	40.5	36.6	2.9	
דגנים וקטניות		43.6	83.3	79.5	2.1	
מספוא גס וזבל ירוק		43.5	4.4	2.7	1.7	

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

רמת המחירים ליצרן עבור גידולי השדה עלתה, באחוז אחד בממוצע. מחירי הגרעינים בשוק החופשי עלו בעקבות עליית הביקוש להם מחוץ למסגרת הקיצוב של הגרעינים לענפי הלול והרפת; המחיר הממוצע לטבק עלה, ואילו מחיר הבוטנים לא השתנה בעוד שהייצור פחת ב־15 אחוזים — כנראה, כתוצאה מהירידה ברווחיות היחסית. גם היבול הממוצע של גידולים אלה עלה במידה ניכרת. לעומת זאת ירד המחיר הממוצע ליצרן עבור כותנה וסלק סוכר.

ירידת מחירו הממוצע של סלק הסוכר נבעה מירידה בתכולת הסוכר הממוצעת מ־16.8 ל־16.2 אחוזים, אף על פי שמחיר המפתח (בתכולת סוכר של 16 אחוזים) הועלה ב־2 אחוזים, בקירוב. כן ירד היבול הממוצע של סלק הסוכר לדונם ב־8 אחוזים, כך שבסיכום פחתה התמורה הממוצעת לדונם ביותר מ־10 אחוזים. הירידה ביבול הממוצע ובתכולת הסוכר נעוצה בחלקה

¹ כבר בשנתיים האחרונות נעקרו מטעי שזיפים בהיקף של כחמשת אלפים דונם.

בתנאי מזג האוויר, אולם בעיקרה היא תוצאה של ההרחבה הרבה בייצור סלק הסוכר ושל כניסת יצרנים חדשים לענף. הרחבת ייצור סלק הסוכר נתאפשרה על-ידי הפעלתו של מפעל סוכר נוסף בקרית-גת אשר הגדיל את כושר הייצור המקומי ב-70 אחוזים. אולם היצע סלק הסוכר הגיע ל-75 אחוזים בלבד מכושר העיבוד של התעשייה. לקראת שנת תשכ"ב ניכרת מגמה לצמצום השטח, כנראה בגלל קיומן של אלטרנטיבות כדאיות יותר.

מחיר הכותנה הגולמית ליצור פחת באחוז אחד. הירידה נבעה מגידול חלקה של תפוקת הסיבים המופנית ליצוא, שמחירה נמוך ב-8 אחוזים ממחיר הכותנה המופנית לשוק המקומי,¹ וכן מגידול חלקה של הכותנה הנקטפת במכונה, שמחירה נמוך יותר ב-6 אגורות לק"ג. גורם נוסף לירידת המחיר היה העלייה בהוצאות הניפוט. הירידה במחיר הכותנה היתה עלולה להיות גדולה יותר, אלמלא נענתה הממשלה לתביעת המגדלים והגדילה בתחילת שנת תשכ"ב את הסובסידיה ליבול תשכ"א במיליון ל"י—כפיצוי על עליית הוצאות הנובעות ממסים ומהיטלים על ציוד ומכונות. גורמים נוספים לעליית ההוצאות היו גידול הוצאות הריסוס וירידת היבול הממוצע לדונם ב-5 אחוזים, בקירוב,² בגלל פגיעת מזיקים ומסיבות אחרות. מאידך, פעלו גם מספר גורמים מנוגדים, כהגדלת חלקו של המיכון וצמצום הוצאות הייצור.

התמיכה לכותנה איפשרה הבטחת מחיר ליצור עבור סיבים בשער חליפין העולה על 4 ל"י לדולר של ערך מוסף. על-מנת להביא את ענף הכותנה לרמת המחירים הבין-לאומית החליטה הממשלה בשנת תש"ך להפחית בהדרגה ב-10 אגורות לק"ג מדי שנה את התמיכה מאותה כמות של כותנה אשר לפי ההערכה תופנה ליצוא (במישרין או לאחר עיבוד תעשייתי). אולם מאחר שתשלומי הסובסידיה מבוצעים באמצעות מועצת הכותנה—העורכת סיבולת מחירים ומשלמת ליצרנים מחיר אחיד—אין הפרש מחירים זה מכוון ליצוא את הייצור של אותם יצרנים המסוגלים לעמוד במחירים הבין לאומיים בלבד, והוא מעודד יצוא בהיקף לא כדאי.

3. התשומה

הגידול הריאלי בתשומה הכוללת של חומרים ושירותים (פרט לעבודה, ריבית וקרקע) הגיע בתשכ"א ל-5 אחוזים בקירוב, בדומה לשיעור הגידול בתש"ך. בתשומת העבודה נמשכה מגמת ירידה וזו הסתכמה ב-2 אחוזים,³ ובתשלומי הריבית ודמי החכירה חלה עלייה של 2 אחוזים. הגידול בתשומה הכוללת,⁴ (תשומת החומרים והשירותים ותשומת ההון והעבודה) שהגיע ל-3 אחוזים, פיגר אחרי הגידול בתפוקה הכוללת. תופעה זו משתקפת בכך שבשנת תשכ"א גדל הפריון הכולל (התפוקה הריאלית הממוצעת ליחידת תשומה) ב-5 אחוזים, בעוד שבשנת תש"ך לא חל בו שינוי.

הגידול בפריון ההון והעבודה (התוצר הריאלי הממוצע ליחידת תשומה משולבת של הון ועבודה) עלה בתשכ"א על הגידול בפריון הכולל והגיע ל-12 אחוזים, לאחר שאף בו לא חל גידול בתש"ך. הגידול הרב בפריון שעליו מצביעים מדדי פריון אלה, מוסבר בעיקרו בהפסקת הבצורת, ובחלקו, כנראה, גם בייעול הייצור ובשינויים בהרכב התפוקה.

¹ הסובסידיה הניתנת לה מגיעה ל-42 אגורות לק"ג לעומת 62 אגורות הניתנות ליתר הכותנה.
² ביבול הממוצע לדונם חלה ירידה של 15 אחוזים, בקירוב, אולם כשני שלישים מירידה זו נובעים מגידול חלקם של שטחי הבעל והשקית-העזר בתוך כלל שטח הכותנה.
³ כפי שהיא נמדדת על-יסוד אומדן מספר ימי העבודה הסטנדרטיים, בני 8 שעות, שהושקעו בחקלאות (לעניין פרטי החישוב—ראה הנספח לדין-וחשבון בנק ישראל, 1960).
⁴ חישוב זה אינו מביא בחשבון את עליית איכות העבודה עקב שינויים בהרכב הייצור ואת עליית הרמה המקצועית והממוצעת, הנחשבים לעלייה כמותית בתשומת העבודה.
⁵ לגבי אופן החישוב של השינויים בתשומה הכוללת ובפריון, ראה נספח לדין-וחשבון זה.

התשומה המוללת בחקלאות (פרט לעבודה, ריבית ודמי חכירה) לפי המקור,
תש"ך ותשכ"א

המקור	הערך ליצרן במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)		אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א	
	תש"ך *	תשכ"א	הערך	הכמות
קניות מסקטורים אחרים				
מספוא	140.9	140.6	-0.2	-0.9
דשנים	16.9	16.3	-3.4	6.3
זרעים	4.1	4.5	9.5	-0.1
חומרי הדברה ותרופות	10.8	13.2	22.5	19.9
מים	34.4	33.6	-2.5	-8.0
חומרי אריזה	24.7	22.2	-10.4	-12.0
הובלה	16.9	18.8	11.3	9.4
חלקי חילוף, תיקונים וכלים קטנים	14.4	18.6	29.1	10.9
דלק וחשמל	9.3	10.6	14.0	8.9
שירותים	6.0	6.4	7.6	2.8
מסים	10.7	12.9	20.3	5.2
צינורות ואביזרי השקיה	1.3	1.2	-8.5	-8.5
שונות	1.5	1.9	29.4	23.3
סך הכל	291.8	300.7	3.0	-0.3
מוצרי ביניים	98.5	121.4	23.2	20.1
בלאי**	45.6	51.0	11.8	6.1
סך כל התשומה	435.9	473.1	8.5	5.0

* נתונים מתוקנים.

** לפי ערך החירוש.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

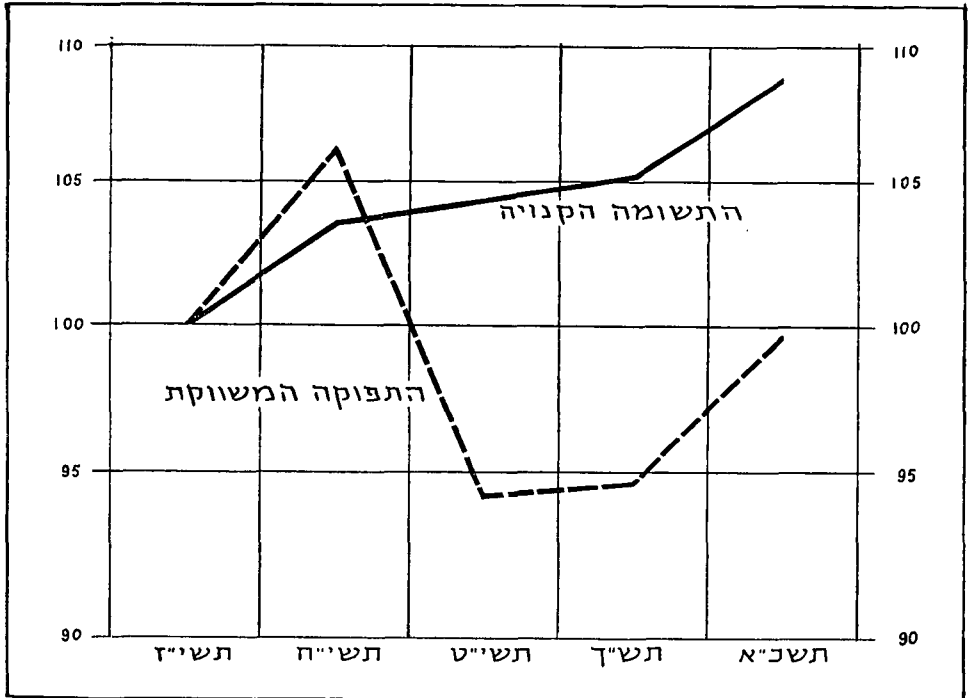
הירידה בתשומת העבודה מקורה במיכון מוגבר, בייעול הייצור ובצמצום בתפוקתם של ענפים עתירי עבודה (עבודות יזומות, הדירים, ירקות ובוטנים), שהשפעתם גברה על העלייה שחלה בתפוקת הענפים האחרים.

גם העלייה במחירי התשומות (פרט לעבודה, ריבית ודמי חכירה) היתה נמוכה מהעלייה במחירי התפוקה, והגיעה ל-3 אחוזים, בערך. ערך התשומות של החומרים והשירותים עלה, איפוא, ב-37 מיליון ל"י, שהן כ-9 אחוזים, והסתכם ב-473 מיליון ל"י. ערך התשומות, הכולל תשלומי ריבית ודמי חכירה, עלה ב-38 מיליון ל"י, והסתכם ב-504 מיליון ל"י.

הפסקת הבצורת בתשכ"א הביאה להגדלת אחוז הערך המוסף בתפוקה. הגורמים העיקריים לכך היו העמקת הייצור בעקבות הגידול הרב בתפוקת הגרעינים, שחסך קניות מספוא מיבוא,

דיאגרמה י"ד

מדדי המחירים של התפוקה המשוקת ושל התשומה הקנויה, תשי"ז עד תשכ"א *

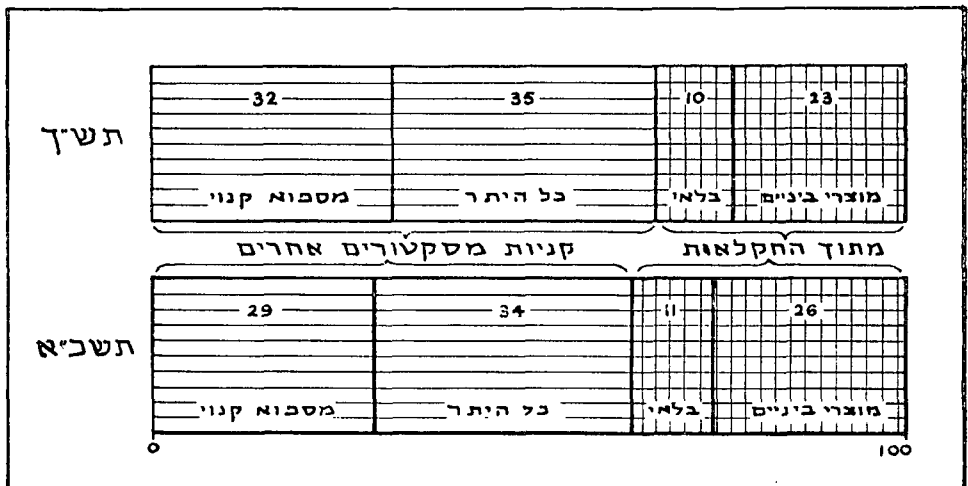

* כיול לונריתמי למחצה.

דיאגרמה י"ה

תשומת החומרים והשירותים בחקלאות, תש"ך ותשכ"א

(אחוזים)

והגידול בתפוקת מטעי הבעל והטבק — שתי התפתחויות שהיו כרוכות בהגדלה מועטת, יחסית, של התשומות, פרט לעבודה. להגדלת חלקו של הערך המוסף סייעו גם החיסכון במים וצמצום תשומת הדשנים. הגידול הריאלי בבלאי נובע מעליית כמות ההון בחקלאות, ועליית מחירו משקפת את עליית מחירי ההשקעות.

בשנת תשכ"א לא גדלה התשומה הקנויה כלל לעומת גידול ריאלי של 14 אחוזים בתש"ך וגידול דומה בשנים שקדמו לה. יציבות זו נבעה מהירידה בקניות המספוא ובשימוש במים, בחומרי אריזה ובדשנים. מאידך, גדל השימוש בחומרי הדברה, בחלפים, בדלק וכדומה; ומאחר שמחירי התשומה עלו ב־3 אחוזים, בממוצע, גדלה ההוצאה לקניית התשומות ב־9 מיליון ל"י, והסתכמה בכ־300 מיליון ל"י.

לוח 12

שטח השלחין ותשומות המים בחקלאות, תשי"ז עד תשכ"א

היחידה	תשי"ז	תשי"ח	תשי"ט	תש"ך	תשכ"א
שטח השלחין	1,100	1,185	1,230	1,300	1,365
אלפי דונמים					
כמות המים	830	1,000	990	1,060	975*
מיליוני מטרים מעוקבים					
כמות המים לדונם	755	844	805	815	714
מטר מעוקב					
מדד	100	112	107	108	95
שנה גשומה (+)					
או שחונה (—)	+	—	—	—	+

* אומדן ארעי.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

קניות המספוא פחתו באחוז אחד לעומת גידול ריאלי של 26 אחוזים בתש"ך — אף על פי שתפוקת ענפי בעלי החיים גדלה כמו בתש"ך, ב־9 אחוזים. התפתחות זו מוסברת בהחלפת המספוא המיובא במספוא מהייצור המקומי. תצורות המים פחתה ב־8 אחוזים למרות הרחבת שטחי שלחין (ראה לוח 12). תשומת המים לדונם שלחין היתה נמוכה אף מזו של תשי"ז, שהיתה הנמוכה ביותר בעשור האחרון. תופעה זו מוסברת בהפסקת הבצורת, בעונת הגשמים הארוכה יחסית ובהפעלה מקיפה יותר של קיצוב המים.

תצורות הדשנים הכימיים פחתה כתוצאה מהצטברות מלאי דשנים בקרקע בשנות הבצורת ומדחיית קניות עקב שביתת קונים, שמטרתה היתה למנוע העלאת מחירי הדשנים. בתשומת חומרי האריזה חלה ירידה בגלל צמצום יצוא ההדרים — ירידה שקווצה רק בחלקה על־ידי העלייה בצריכת חומרי האריזה למוצרים אחרים.

העלייה בתצורות חומרי ההדברה נובעת בעיקר מהגדלת שטחי הכותנה, ואילו העלייה הריאלית בתשומות ההובלה, הדלק, והחשמל — מגידול הייצור.

כל מרכיבי התשומה הקנויה התייקרו בתשכ"א. עליות המחירים של חלקי החילוף, המים, המסים והמספוא הקנוי מסבירים כ־72 אחוזים מעליות המחירים של התשומה הקנויה.

עליית המחירים הגבוהה ביותר, שגם תרומתה להתייקרות הכללית היתה הרבה ביותר, חלה במחירי חלקי החילוף והיא תוצאה של ההיטלים על חלפים מיבוא ועל צמיגים. עליית מחירי המים היתה שנייה בחשיבותה, ונבעה מעליית הוצאות ההפקה עקב עליות השכר, מחירי הדלק והציוד. העלייה בהוצאות מסים נובעת מהעלאה ניכרת בשיעורי מסי הרכוש החקלאיים ומסי

השטח המעובד, תשי"ז עד תשכ"א

(אלפי דונמים)

תשי"ז	תשי"ח	תשי"ט	תש"ך *	תשכ"א
ב ע ל				
2,295	2,326	2,424	2,372	2,378
89	72	87	66	73
233	235	237	229	231
103	122	122	103	110
סך הכל				
2,720	2,755	2,870	2,770	2,792
ש ל ח ין				
246	275	295	328	***355
119	135	148	165	179
428	447	462	485	508
41	42	42	45	48
46	79	83	80	82
סך הכל				
1,100	1,185	1,230	1,300	1,365
3,820	3,940	4,100	4,070	4,157
100	103	107	107	109
100	108	112	118	124

* נתונים מתוקנים.

** נרענים, מספוא, צמחי תעשייה, כרם שחור ושונות.

*** אינו כולל שטח נטוע ללא רשיונות שלפי אומדן מסתכם כ־20,000 דונם.

ה מ ק ו ר : השטח המרכזי לסטטיסטיקה.

השלטון המקומי בתחילת שנת הכספים 1961/62. עליית מחיר המספוא הקנוי נובעת מהתייקרות מחירי החלבון מן החי, בעוד שמחירי שאר מרכיבי המספוא נשארו יציבים.

תשלומי הריבית ודמי החכירה גדלו בתשכ"א בשיעור נמוך — ב־2 אחוזים בלבד, לעומת 10 אחוזים בתש"ך — והסתכמו ב־31 מיליון ל"י. הסיבה העיקרית לעלייה איטית זו נעוצה בקונברסיה¹ של ההלוואות לזמן ארוך המתבטאת בחיסכון של 2 מיליון ל"י, בקירוב, בהוצאות הריבית השנתית. הצמצום חל הן כתוצאה מהחלפת מקורות המימון והן כתוצאה מההשפעה שהיתה לכך על שער הריבית בשוק הכספים. סיבה נוספת היא, כנראה, העלייה האיטית יותר בחובות החקלאות בעקבות האטת קצב ההשקעות במשקים. תשלומי הריבית היוו 6 אחוזים מהתשומה של חמרים ושירותים ו־9 אחוזים מהתשומה הקנויה.

בהיקף השטח המעובד בתשכ"א לא חל כמעט שינוי לעומת תש"ך: שטחי השלחין גדלו ב־65 אלף דונם, שהם 5 אחוזים, וחלקם היחסי בכלל השטח המעובד עלה. התפתחות זו היא בהתאם למגמה הנמשכת מזה מספר שנים.

הפסקת הבצורת ניכרה בהרחבת שטחי הפלחה, בבעל, בייחוד בתבואות הקיץ כדוגמת הסורגום

¹ ראה להלן בסעיף על המימון.

ששטחו הוכפל השנה פי שלושה לעומת תש"ך. לעומת זאת, צומצם עד כדי מחצית השטח המיועד לכרב שחור.

שטח הכותנה גדל ב־60 אחוזים, לאחר שגם בשנים הקודמות הורחב בקצב מהיר, והגיע ל־167 אלף דונם — מזה 33 אלף דונם בעל לעומת 7 אלפים דונם בלבד בתש"ך. שטחי סלק הסוכר הורחבו ב־57 אחוזים. בשטח המטעים חל גידול של כ־44 אלף דונם — מרביתו בהדרים.

4. ההכנסות

ההכנסה שנוצרה בחקלאות גדלה בשנת תשכ"א ב־75 מיליון ל"י, שהן כ־20 אחוזים (ראה לוח י"1) והסתכמה ב־448 מיליון ל"י — לעומת אי גידול בתש"ך ובדומה לקצב הגידול הממוצע בשנים תשי"ד עד תשי"ח. כשני שלישים מגידול זה, כלומר כ־13 אחוזים, מקורם בגידול הריאלי בערך המוסף (התוצר החקלאי הנקי, במחירים למשק), והיתרה נובעת מעליית מחירי התוצרת החקלאית.

גידול התוצר הנקי במחירי השוק היה רב יותר — 24 אחוזים או 78 מיליון ל"י אלא שהירידה בסכומי הסובסידיות לתפוקה החקלאית, אשר בדרך כלל היתה מלווה בהעלאת מחירי השוק, הקטינה את השפעת עליית המחירים על הפדיון במשק החקלאי. מאחר שבשנה זו פחת סכום פיצויי הבצורת ב־19 מיליון ל"י, בקירוב, גדלה ההכנסה הכוללת מחקלאות ב־57 מיליון ל"י, בקירוב, בלבד, שהן כ־14 אחוזים והסתכמה ב־452 מיליון ל"י — לעומת גידול של 6 אחוזים בשנת תש"ך.

חלקם של בעלי המשקים החקלאיים בהכנסה שנוצרה בחקלאות גדל מ־67 אחוזים בשנת תש"ך ל־70 אחוזים בשנת תשכ"א, והסתכם ב־319 מיליון ל"י — סכום המהווה עלייה של 20 אחוזים לעומת תש"ך.

תשלומי השכר לשכירים עלו ב־4 אחוזים, ואילו תשומת העבודה הריאלית של השכירים (הנמדדת ביחידות של ימי עבודה) פחתה ב־6 אחוזים בערך. עליית תשלומי השכר נובעת מעליית השכר הממוצע ליום עבודה ב־11 אחוזים — מ־8.5 ל"י ל־9.5 ל"י ליום, לרבות תשלומים נלווים בשיעור של 15 אחוזים. ירידת מספר ימי העבודה, לעומת זאת, מקורה בצמצום היקף העבודה בפרדסנות, בעיקר בקטיפ ובאריזה, בעקבות ירידת היבול; וכן בצמצום היקף העבודות היוזמות, כבוטנים ובירקות, שלא קוּזו במלואו על ידי הגידול בענפי הפירות וצמחי התעשייה.¹ תהליך העמקת התעסוקה בהתיישבות החקלאית — המתבטא בגידול מספר ימי העבודה של העצמאיים בחקלאות (בעלי המשקים ובני משפחותיהם העובדים ללא תשלום) — הניכר זה שנים אחדות, נמשך גם בשנת תשכ"א, והיקפו הסתכם באחוז אחד עד שני אחוזים. מכאן, שהכנסת בעלי המשקים העצמאיים מחקלאות גדלה בשיעור של 17 אחוזים ליום עבודה. בהתחשב בעליית מחירי הצריכה ב־7 אחוזים יש בכך גידול ריאלי של 9 אחוזים — גידול העולה על הגידול בשיעורי השכר הממוצע ליום עבודה (או לשעת עבודה) ביתר ענפי המשק, שהסתכם ב־9.6 אחוזים במונחים נומינאליים, וב־2.5 אחוזים במונחים ריאליים.² הגידול בתעסוקת העצמאיים היווה בחלקו החלפה של עבודה שכירה, כלומר מעבר ממעמד של עובדים שכירים (בעבודות יזומות ואחרות) לעבודה במשק החקלאי. דבר זה אמור בעיקר בהתיישבות החדשה, עם תוספת אמצעי הייצור והרחבת התפוקה שחלה בה. אולם בחלקו מצביע גידול זה בתעסוקת העצמאיים על

¹ הנתונים על עליית סך תשלומי השכר ועל תעסוקת השכירים מבוססים בעיקר על הגביות של קרנות הביטוח לפועלים חקלאיים ועל ההעלאות בתעריפי השכר. מאחר שייתכן שעליית השכר הממשית בתשכ"א גבוהה מהעלאת התעריפים, ומאחר שסקרי כוח האדם אינם מראים ירידה במספר השכירים בחקלאות, עלול אומדן סך תשלומי השכר כאן להיות מוטא כלפי מטה.

² ראה הערה בעמ' 130 בקשר להשוואה זו.

הסובסידיות לחקלאות, תשי"ט עד תשכ"א

(מיליוני ל"י)

תשכ"א	תש"ך	תשי"ט	
19.2	19.4	11.9	ביצים *
10.7	12.5	16.2	חלב בקר וצאן
1.1	3.3	0.8	בשר בקר ועופות
3.2	5.1	7.7	ירקות ותפוחי אדמה
8.7	6.8	4.8	כותנה
2.4	1.1	0.2	מוצרים אחרים
2.8	2.9	2.6	סובסידיות להתיישבות החדשה **
48.1	51.1	44.2	סך כל הסובסידיות לתפוקה
4.5	23.2	6.2	פיצויי בצורת
5.4	3.4	3.7	דשנים ומים
58.0	77.7	54.1	סך הכל

* כולל החור היטל לביצי יצוא.

** מהסכנות היהודית.

ה מקור: משרד החקלאות והסוכנות היהודית.

ניצול רב יותר של כוח האדם המצוי בהתיישבות ועל הגדלת שיעורי ההשתתפות בכוח האדם עם הגברת תעסוקתם של נשים וילדים והצמצום באבטלה הסמויה.

הסובסידיות. הסובסידיות לתוצרת החקלאית פחתו ב-3 מיליון ל"י בקירוב והסתכמו ב-48 מיליון ל"י (ראה לוח י"ד 14). הירידה בהיקף התמיכות לחקלאות היתה גדולה יותר, והסתכמה ב-20 מיליון ל"י, בקירוב — לאחר שמביאים בחשבון את פיצויי הבצורת ואת התמיכות למים ולדשנים¹.

הירידה שחלה בשנה הנסקרת בהיקף התמיכות לתוצרת החקלאות מהווה החלפה של תמיכות בהעלאת מחירים בשוק, שכן מרבית שיעורי הסובסידיות קשורים בצורה זו או אחרת במחירי השוק. הירידה של 2 מיליון ל"י בתמיכות לחלב היתה מתואמת, כאמור, עם העלאה במחירים לצרכן. הירידה ב-2 מיליון ל"י בתמיכות לבשר קשורה אף היא בעליית המחירים בשוק, ונבעה במישורין מהפסקת רכישת בקר על-ידי הממשלה לשם שיווקו. גם בירקות חלה ירידה ניכרת בתמיכה, המוסברת בהעדר הצורך להשתמש בסובסידיות להבטחת המחירים למשק, בעקבות העלייה הרבה במחירי השוק של הירקות. חלקן של כלל התמיכות בהכנסתם הנקייה של בעלי המשקים מחקלאות ירד מ-29 אחוזים בתש"ך ל-18 אחוזים בתשכ"א. אף שהענקת הסובסידיות מותנית בדרך כלל בפיקוח ממשלתי על המחירים בשוק, הרי הן

¹ חשבון זה אינו מקיף את התמיכה הממשלתית כולה, על כל צורותיה וגווניה, בחקלאות ובהתיישבות. אין הוא כולל את ערך ההקלות במסים, את ההנחות בתשלומים עבור שירותים וצורות תמיכה אחרות מהן נהנים החקלאים כיצרנים או כמתיישבים, ואשר בשל קשיי המדידה אין נתונים מהימנים על ממדיהם. כן אין הוא כולל את העלאת המחירים הנובעת מהגנה מפני יבוא או את הסובסידיה המוסווית בקניית סלק סוכר וחיטה במחירים גבוהים יחסית, והענקת תמיכה למוצר התעשייתי המופק מהם, המתחלקת למעשה בין התעשייה לחקלאות.

מביאות לגידול בהכנסת החקלאים לעומת מצב של העדר הסובסידיה¹. זוהי גם מטרתה העיקרית של הממשלה לגבי רוב הסובסידיות, שכן התמיכות הן האמצעי העיקרי שבידי הממשלה לצמצום מהיר של הפער בהכנסות הממוצעות בין החקלאות לבין עיסוקים אחרים. אולם שיטת חלוקת התמיכות ליצרנים אינה מגדילה את השוויון בהכנסות בין החקלאים. לוח י"ב 15 מדגים כיצד מביאה שיטה זו דווקא להגדלת הכנסתם של אותם המשקים, שהכנסתם גבוהה בלאו הכי. אילו חולקו הסובסידיות שקיבל משק א' בין חמישה משקים שהכנסתם שווה לזו של משק ב', כי אז היה בהן כדי להעלות את הכנסתם של משקים אלה עד מעל ל-5,000 ל"י ליחידה; וכך היה מצטמצם או נעלם לחלוטין הפער בין הכנסת משקים אלה לבין ההכנסה הממוצעת בעיסוקים אחרים. הלוח מביא מקרים בודדים לדוגמה בלבד, אולם לתופעה הנידונה יש משמעות בהיקף גדול למדי. אם מביאים בחשבון שהסקטור הזקוק לסובסידיות הוא בעיקר ההתיישבות,

לוח י"ב 15

דוגמא להשפעת הסובסידיות על ההכנסות בטיפוסי משק שונים, תש"ך

(ענפים עיקריים — 717 ורפת)

משק א'	משק ב'
14.600	23.625
191.700	34.000
תפוקת החלב (ליטרים)	
תפוקת הביצים (יחידות)	
הסובסידיה לחלב (אלפי ל"י)	0.8
הסובסידיה לביצים (אלפי ל"י)	0.8
סך הסובסידיות (אלפי ל"י)	2.1
ימי עבודה עצמית	315
ההכנסה הנקייה (אלפי ל"י)	4.2
ההכנסה הנקייה ללא סובסידיות (אלפי ל"י)	9.2
ההכנסה הנקייה ליום עבודה (ל"י)	13.3
ההכנסה הנקייה ליום עבודה ללא סובסידיות (ל"י)	25.6
7.0	

המקור: משק א' — מתוך "ניתוח כלכלי של מושבים ותיקים בתש"ך", ד"ר י. דחה, מינהל ההכנסה. הניתוח מבוסס על סקר של מושבים ותיקים ומבוססים שהוחל בו בתש"ך. משק א' מייצג את הקבוצה המקיפה את 25 האחוזים בעלי ההכנסה הגבוהה ביותר (המרום כולל 72 משקים כ-8 מושבים ותיקים). משק ב' — לפי תכנית משקית של המרכז המשותף לתכנון, תמיצנת משק מושבי חרש בסיתוח מלא, ובמחירים של שנת תש"ך ("הצעת תכנית-יב לטפוס משק למושב ולקיבוץ", המרכז המשותף לתכנון הקלאי והתיישבותי, ספטמבר 1961). חישוב סכום הסובסידיות לענפים — בהתאם לסובסידיה הממוצעת לליטר חלב ולביצי-מאכל בשנת תש"ך.

¹ בהנחה שבהעדר סובסידיות לא היה משתנה המחיר לצרכן, או שאם הממשלה היתה מתירה העלאה במקביל היה הרבר מביא לעורפי תוצרת בטוח הקצר ולצמצום יחסי של הכמות המיוצרת, בטוח ארוך ולפיכך בכל מקרה להכנסה נמוכה יותר לחקלאי.

החדשה (שממדי הייצור בה, לכל יחידה משקית, קטנים מאשר בהתיישובות הוותיקה) הרי שחלקה של התיישובות זו בסובסידיות לא הגיע אף ל־50 אחוזים.²

השיטה הנוכחית של מתן הסובסידיות בחקלאות נובעת מהצמדת התמיכות לתוצרת החקלאית, הצמדה המביאה לידי כך שככל שגדלה התפוקה במשק גדלה גם הסובסידיה הניתנת לו. השיטה הנהוגה בחלוקת הסובסידיות נובעת משתי הנחות יסוד: האחת, שהסובסידיות צריכות להבטיח את רווחיות הייצור, ולא דוקא להעלות את הכנסתם של בעלי ההכנסות הנמוכות לרמה מינימלית רצויה; והשנייה, שמתן תמיכה ישירה, שאינה צמודה לתפוקה, הוא בלתי רצוי מבחינה מוסרית וחינוכית.

לוח י"ז

אומדן ההשקעה הגולמית* בחקלאות, תש"ך ותשכ"א

הערך במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)		אחוז העלייה או הירידה (-) מתש"ך לתשכ"א			
תש"ך**	תשכ"א	הערך	הכמות	המחיר	
במשקים חקלאיים					
29.6	30.7	3.7	-3.9	7.9	מטעים
16.5	19.0	15.2	6.8	7.9	מזה: הדרים
14.6	13.0	-11.0	-18.3	9.0	התקנת רשתות השקיה
27.0	24.6	-8.9	-14.1	6.0	בעלי חיים ומבנים
23.8	28.0	17.6	12.1	4.9	השקעות אחרות
95.0	96.3	1.4	-5.1	6.8	סך הכל
במפעלי פיתוח ציבוריים					
57.4	71.5	24.6	14.6	8.7	מפעלי מים וניקוז
24.1	20.7	-14.1	-23.1	11.7	ייעור, הכשרת קרקע, שימור קרקע ומרעה טבעי
81.5	92.2	13.1	3.6	9.2	סך הכל
176.5	188.5	6.8	-1.1	8.0	סך כל ההשקעות

* באומדן רשתות ההשקיה, המכנים, המטעים ומפעלי המים לא נכללו, בגלל קשיי מדידה, ההשקעות בחידוש נכסים שנתכלו, הכלולים לפי ההנדרה בהשקעה הגולמית.

** מספרים מחוקנים.

ח מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

² חלקה של התיישובות החדשה בייצור בענפים העיקריים הנהנים מסובסידיות היה בתשכ"א כדלקמן (לפי האחוז בייצור): בוטנים — 39 אחוזים; לול: ביצים — 38 אחוזים; עופות — 44 אחוזים. רפת: חלב — 53 אחוזים; בשר — 46 אחוזים. כותנה — 41 אחוזים.

5. השקעות

ערך ההשקעה הגולמית בחקלאות עלה בשנת תשכ"א ב־7 אחוזים והסתכם ב־189 מיליון ל"י (ראה לוח י"16), מחירי ההשקעות עלו, בממוצע, ב־8 אחוזים בקירוב, ובהשקעה הריאלית לא חל איפוא, כמעט שינוי — לאחר ירידה של 5 אחוזים בתש"ך.

בעוד שבהשקעה במשקים חקלאיים, שהסתכמה ב־96 מיליון ל"י, חלה בתשכ"א ירידה ריאלית של 5 אחוזים, הרי בהשקעה במפעלי פיתוח ציבוריים חלה עלייה ריאלית של 4 אחוזים, והיא הסתכמה ב־92 מיליון ל"י. מגמות דומות, אם גם חריפות יותר, שררו בשנת תש"ך — ההשקעות במשקים חקלאיים ירדו ב־16 אחוזים, ואילו ההשקעות במפעלי פיתוח ציבוריים עלו ב־14 אחוזים.

עיקר הירידה בהשקעות במשקים חקלאיים בתשכ"א חלה בהשקעה במבני משק — 40 אחוזים. ירידה זו נובעת ברובה מאי־הרחבת ההשקעות בענף הלול ומהניצולת המלאה יותר של מבני הרפת. גם בהשקעה במטעים, להוציא את ההדרים, חלה ירידה של 18 אחוזים. ההשקעה ברשתות ההשקיה הצטמצמה, כנראה, עם הנהגת קיצוב המים במרבית שטח המדינה. בענף ההדרים גדלו ההשקעות ב־7 אחוזים בעקבות הגברת הנטיעה. כן גדלה ההשקעה בבעלי חיים ב־88 אחוזים כתוצאה מיבוא מוגבר של פרות ומהאטת קצב השחיטה, שסיבותיה צוינו לעיל. בתשכ"א הסתכמה ההשקעה בבעלי חיים ב־11 מיליון ל"י, לעומת 6 מיליון ל"י בתש"ך. בהשקעות האחרות חלה עלייה של 12 אחוזים, שנבעה, כבתש"ך, מגידול רב במספר קטפות הכותנה וכן מגידול ממספר הטרקטורים, בעיקר האופניים (ראה לוח י"17). בתשכ"א נמשכה מגמת האינטנסיפיקציה בעיבוד המכני; בין תשי"ט לתשכ"א עלה מספר הטרקטורים לכל סוגיהם לכל 1,000 דונם מעובדים ב־13 אחוזים; אולם מספר הטרקטורים האופניים עלה ב־22 אחוזים, בעוד שמספר הטרקטורים הזחליים ירד ב־7 אחוזים. עלייה רבה ניכרת גם במספר קטפות הכותנה ביחס לשטח הכותנה.

בהשקעות במפעלי פיתוח ציבוריים חלה, כאמור, עלייה ריאלית של 4 אחוזים כתוצאה מהחשת ביצוע מפעלי המים, בעיקר מפעלי הירדן. ההשקעה הריאלית בהם גדלה ב־16 אחוזים. לעומת זאת חל צמצום בהשקעות בניקוז, ביעור, בהכשרת קרקע ושימורה ובמרעה טבעי — השקעות המבוצעות במסגרת העבודות היוזמות, אשר ירדו ב־24 אחוזים בעקבות הרחבת התעסוקה היצרנית בחקלאות ובענפי משק אחרים.

6. המימון

(א) מימון ההשקעות

מימון ההשקעות בחקלאות¹ ממקורות ציבוריים גדל בשנת תשכ"א ב־7 מיליון ל"י והסתכם ב־159 מיליון ל"י לעומת 152 מיליון ל"י בתש"ך (ראה לוח י"18). חלקה של הממשלה במימון הציבורי בתשכ"א היה 79 מיליון ל"י, של הסוכנות היהודית — 55 מיליון ל"י, של הקרן הקיימת לישראל — 18 מיליון ל"י; יתר המקורות היו הרשויות המקומיות ובנק החקלאות לישראל.

חלקו של המימון הציבורי בכלל ההשקעות בחקלאות ירד בתשכ"א ל־84 אחוזים לעומת 86 אחוזים בתש"ך.

ההשקעות במפעלי הפיתוח, המבוצעות במלואן במימון ציבורי, גדלו בתשכ"א ב־11 מיליון ל"י והגיעו ל־92 מיליון ל"י — לעומת גידול של 14 מיליון ל"י בתש"ך. ההאטה נובעת כולה

¹ אשראי לתקופה של יותר משנה, הניתן למסרות פיתוח.

המכונות החקלאיות, 1960 ו-1961

(סוף השנה)

1960 *	1961	השינוי	אחוז העלייה או הירידה (-)
מספרים מוחלטים			
טרקטורים			
1,825	1,852	27	1.5
5,600	6,003	403	7.2
זחליים			
7,425	7,855	430	5.8
975	987	12	1.2
845	875	30	3.6
קומביינים לגרעינים			
מכבשים			
סך הכל			
קטפות כותנה			
26	62	36	138.5
23	57	34	147.8
חד-טוריות			
דו-טוריות			
49	119	70	142.9
סך הכל			
ל-1,000 דונם			
טרקטורים			
1.82	1.84	1.1	
0.45	0.43	-4.4	
1.38	1.44	4.3	
0.61	0.93	52.5	
זחליים			
אופניים			
קטפות כותנה **			

* מספרים מתוקנים.

** במונחים של חד-טוריות לדונם כותנה.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמועצה לייצור ושיווק כותנה.

ממצום ההשקעה בייעור, בהכשרת קרקע ושימורה ובמרעה טבעי, בעוד שבהשקעה במפעלי-מים חלה, כאמור, הרחבה ניכרת. יתרת המימון הציבורי, בסך 67 מיליון ל"י, שהן 42 אחוזים, שימשה למימון השקעות במשקים חקלאיים. בשנת תש"ך שימשו למטרה זו 46 אחוזים מהמימון הציבורי, שהם 70 מיליון ל"י, ובשנת תשי"ט — 53 אחוזים שהם 75 מיליון ל"י. בשנת תשכ"א נמשכה, איפוא, המגמה של צמצום המימון הציבורי של ההשקעות במשקים חקלאיים, שניכרה כבר בשנת תש"ך, בעוד שמקורות נוספים הופנו להשקעה במפעלי פיתוח ציבוריים.

יתרת מימון ההשקעות במשקים החקלאיים, אשר גויסה על ידי החקלאיים עצמם ממקורות אחרים (חסכוניות, ניכוי בלאי ואשראי ממקורות פרטיים), הגיעה בתשכ"א ל-30 מיליון ל"י בקירוב, לעומת 25 מיליון ל"י בתש"ך. הגדלת המימון העצמי של החקלאיים נובעת בעיקרה

מקורות המימון של ההשקעות בחקלאות*, תש"ך ותשכ"א

תשכ"א		תש"ך**		
מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	
159	84	152	86	מוסדות ציבוריים***
30	16	25	14	מקורות אחרים****
189	100	177	100	סך הכל

* להגדרת ההשקעות בחקלאות — ראה הערה * ללוח י"א.

** מספרים מתוקנים.

*** הממשלה, הסוכנות היהודית, הקרן הקיימת לישראל, הרשויות האזוריות, בנק החקלאות לישראל. ההגדרה כאן שונה מהגדרת המימון הציבורי בפרק ה', "ההשקעה במשק".

**** לרבות חיסכון שוטף, קרנות בלאי של החקלאים ואשראי בנקאי, מסחרי ופרטי.
ח מ ק ר : מחלקת החתי"שבות של הסוכנות היהודית ; הקרן הקיימת לישראל ; החשב הכללי במשרד האוצר ; משרד העבודה ; בנק החקלאות לישראל.

מהגידול בהשקעות בענפי בעלי החיים והמכונות החקלאיות — ענפים שאינם נהנים ממימון ציבורי.

מימון ההשקעות בחקלאות ממקורות שאינם ציבוריים היה גם בתשכ"א, כבשנתיים הקודמות, נמוך במידה ניכרת מניכויי הבלאי, שהסתכמו ב-51 מיליון ל"י. נוסף למקורות הנזכרים הועמד לרשות החקלאיים בתשכ"א בימות הממשלה ובהשתתפותה אשראי לזמן ארוך בהיקף של 20 מיליון ל"י, לשם המרה של חובות קצרי מועד ("קונברסיה"), אשר עבורם נאלצים החקלאיים לשלם ריבית קצוצה.

(ב) מימון הייצור השוטף

יתרות האשראי הבנקאי לחקלאות בסוף 1961 היו גבוהות ב-14 מיליון ל"י לעומת סוף 1960, והסתכמו ב-170 מיליון ל"י בקירוב (ראה לוח י"א-19). בממוצע שנתי הגיעה העלייה ל-16 מיליון ל"י והיתרה הכוללת — ל-156 מיליון ל"י. היתרות הממוצעות של האשראי הבנקאי לזמן קצר גדלו איפוא, ב-12 אחוזים, לעומת גידול של 9 אחוזים בערך התשומה של חומרים ושירותים.

מקורה של תוספת האשראי הבנקאי לזמן קצר ב-1961 הוא בגידול של 10 מיליון ל"י, בממוצע, באשראי מאמצעי המוסדות הבנקאיים במסגרת השחרורים מנוילות, וכן בגידול של 6 מיליון ל"י, בממוצע, באשראי שלא בהכוונה. באשראי מפקדונות הממשלה במוסדות בנקאיים ומנכיון משנה בבנק ישראל כמעט שלא חל שינוי.

בממוצע, גדלו יתרות האשראי המוכוון¹ ב-1961 ב-10 מיליון ל"י בקירוב, שהן 13 אחוזים. כבשנת 1960 הוגדל גם ב-1961 האשראי לכותנה בשיעור גבוה יותר מאשר ליתר הענפים (ראה

¹ תכנית הכוונה האשראי מעובדת מדי שנה בידי משרד החקלאות ובנק ישראל. היא מיועדת לעודד את הרחבת הייצור של מוצרים חיוניים וכדאיים למשק המדינה על ידי מתן מקדמות של אשראי בנקאי, בריבית נמוכה מהרגיל, והמשוחרר מהוראות הנזילות — על ידי נכיון משנה בבנק ישראל, מפקדונות ממשלה ומקורות אחרים.

יתרות האשראי הבנקאי לחקלאות, 1960 ו-1961

העלייה או הירידה (-) מ־1960 ל־1961				1961		* 1960	
ממוצע שנתי		סוף השנה		ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע ** שנתי	סוף השנה
מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י			
16	9.9	10	7.4	73.4	81.8	63.5	74.4
אשראי מוכוון***							
מאמצעי המוסדות הבנקאיים							
10	0.4	-38	-3.1	4.6	5.1	4.2	8.2
0	0.0	-50	-0.2	0.2	0.2	0.2	0.4
נכיון משנה בבנק ישראל							
במטבע מקומי							
במטבע חוץ							
0	0.0	0	0.0	12.5	12.5	12.5	12.5
מפקדונות הממשלה במוסדות בנקאיים —							
אשראי להון חוזר							
13	10.4	4	4.1	90.7	99.6	80.3	95.5
סך כל האשראי המוכוון							
10	5.7	16	9.6	65.1	70.3	59.4	60.7
אשראי בלתי מוכוון							
מאמצעי המוסדות הבנקאיים****							
12	16.1	9	13.7	155.8	169.9	139.7	156.2
סך כל יתרות האשראי לחקלאות							
13	15.6	13	17.0	138.5	152.1	122.9	135.1
מזה: על ידי מוסדות בנקאיים							

* מספרים מתוקנים.
 ** ממוצע שנתי המחושב על יסוד היתרות הרבע-שנתיות.
 *** אשראי במסגרת השחרורים מנזילות ונכיון המשנה בבנק ישראל בלבד. אשראי מוכוון נוסף, בסך כמה מיליוני ל"י, שאינו ניתן במסגרות אלה נכלל באשראי הבלתי מוכוון, מאמצעי המוסדות הבנקאיים.
 **** לרבות אשראי כנגד פקדונות הממשלה לחייבי מס הכנסה.
 המקור: בנק ישראל.

יתרות האשראי המוכוון, לפי הייעוד, 1960 ו-1961

(סוף השנה)

העלייה או הירידה (-) מ-1960 ל-1961		1961		1960		הייעוד
מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	מיליוני ל"י	אחוזים	
15	2.6	20.2	20.1	18.3	17.5	כותנה לסיבים
5	1.3	27.0	26.9	26.8	25.6	פרדסנות
10	0.9	10.1	10.0	9.5	9.1	ארגוני קנייה
-11	-0.9	7.1	7.1	8.4	8.0	פלחה
-42	-2.5	3.4	3.4	6.2	5.9	בוטנים
11	2.7	26.6	26.5	24.9	23.8	שונות
0	0.0	5.6	5.6	5.9	5.6	הלוואות להתיישבות החדשה *
4	4.1	100.0	99.6	100.0	95.5	סך הכל

* לתקופה של שנה עד 3 שנים.
המקור: בנק ישראל.

לוח יי 20), ומשקלו היחסי בכלל האשראי המוכוון עלה. האשראי לא גדל במקביל לגידול בתפוקת הענף, שכן מלאי הכותנה נמכר השנה בקצב מזורז יותר מאשר בשנת תש"ך. כמו כן גדל האשראי למימון מלאי חמאה וגבינות קשות, ולמסגרת האשראי המוכוון צורפו ענפים חדשים, כגון בננות, זיתים וכו' (ראה סעיף "שונות" בלוח יי 20).

הירידה הגדולה ביתרות האשראי המוכוון, שחלה בענף הבוטנים, נובעת מצמצום השטחים והתפוקה בשנת תשכ"א ומהקטנת המלאי עקב הגברת היצוא. הירידה של 11 אחוזים ביתרות האשראי לפלחה מקורה בשלושה גורמים: צמצום שטח המזרע בחורף (תשכ"ב), עקב חשש מפני בצורת; הימנעות של חלק מהחקלאים מלהצהיר על מלוא שטח המזרע נוכח הגבלת הספקת הגרעינים במסגרת תכנון ענף הלול; ודחיית ביצוע האשראי המוכוון בענף זה, שנסתיים רק בינואר 1962 (בסוף חודש זה הסתכמה יתרת האשראי המוכוון לפלחה ב-7.4 מיליון ל"י).

המגמה להפחתת הביקוש של החקלאות לאשראי בשוק הכספים החופשי שניכרה כבר בסוף שנת תש"ך ונתגברה בשנת תשכ"א נבעה מכמה גורמים: עליית הכנסות בעלי המשקים החקלאיים, והשפעתן של הכנסות אחרות, כגון הפיצויים האישיים והלוואות השיקום מגרמניה; הגידול המועט בהשקעות החקלאים ללא מימון לזמן ארוך; הרחבת האשראי הבנקאי וכן הזרמת הלוואות לזמן ארוך להמרת חובות קצרי-מועד (קונברסיה בסך 20 מיליון ל"י). שלא כבשנים קודמות, היתה כנראה לקונברסיה זו השפעה ניכרת על שיפור מצבה הכספי של החקלאות.

הגורמים הנזכרים, ובפרט הקונברסיה, הביאו לירידה בשיעורי הריבית, ששילמה החקלאות בשוק הכספים החופשי במחצית הראשונה של שנת תשכ"א. עם התיקון לחוק מס-ההכנסה — בעניין ניכוי מס-ההכנסה במקור על הכנסות מריבית — באמצע תשכ"א, עלו שוב שיעורי הריבית, אולם לא הגיעו לרמה שלפני הקונברסיה.

העלאת שיעורי הנזילות במשך שנת תשכ"א השפיעה במידה מועטת בלבד על היצע האשראי קצר המועד, שעמד לרשות החקלאות, הואיל ומרבית אשראי זה ניתן במסגרת מוסכמת מראש.